

EBÛ BEKR MUHAMMED İBN RÂİK VE EMİRÜ'L-ÜMERALİĞİ

Ahmed Ağırakça

Abbâsî Hilafeti el-Mutevekkil'den sonra gittikçe otoritesini kaybetmiş ve bu otoriteyi daha çok ordu kumandanlarına kaptırmıştı. 299 (907-908) yılından başlamak üzere yirmi dört yıl onbir ay onaltı gün müddetle hilafet makamını işgal eden el-Muktedir ordu kumandanlarından Munis ile aralarında çekişmeler meydana geldi¹. Bu çekişmeler sırasında devlet kademelerinde çok sık tayin ve aziller görülmüyordu. Halife el-Muktedir'e karşı ileri devlet adamlarından Nazuk'un 317 (929-930) yılında öldürülmesinden sonra yerine şurta teşkilâtının başına el-Mu'tazid'in adamlarından Hazar bölgesinde² Raik et-Türki'nin iki oğlu Muhammed ve İbrahim tayin edildi³. Ancak Raik'in oğulları bu makamda bir yıldan az kaldılar. Ertesi yıl (318/930) bu görevlerinden azledilerek yerlerine Muhammed b. Yakut tayin edildi. Bir müddet sonra 319 (931) yılında, Muhammed b. Yakut Fars bölgesi ve Kirman'a gönderilerek Raik'in oğulları eski görevlerine iade edildiler. Muhammed b. Yakut Şurta'nın; babası Yakut da Hisbe teşkilâtının başında iken kumandan Munis'in teşvikleriyle el-Muktedir tarafından azledilerek Raik'in oğulları Muhammed ve İbrahim bu görevlere getirdiler⁴. Bu arada el-Muktedir 320 (932) yılında Bağdat yakınlarında meydana gelen çarpışmalar sırasında öldürüldü. Halifenin çok

1 Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, Ngr. H. F. Amedroz, Mısır 1916, I, 188 vd.

2 *EI*, III, 902;

3 İbn Miskeveyh, II, 202; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî'l-Tarih*, Beyrut 1965, VIII, 213; Türkçe çeviri, A. Ağırakça, İstanbul 1987, VIII, 179.

4 İbn Miskeveyh, I, 211; İbnü'l-Esir, VII, 225, Türkçe çeviri, A. Ağırakça, VIII, 186; K. V. Zettersteen, «İbn Raik» mad. *IA.*; Zirikil, Hayrüddin, *el-A'lâm*, «İbn Raik» mad. Beyrut 1984, VI, 123.

fecî bir şekilde öldürülmesi üzerine yakın adamlarından Harun b. Garib, Muhammed b. Yakut ile Râik'in iki oğlu Bağdad'ı terkederek Medain'e gittiler⁵. Halifenin bu şekilde öldürülmesi zaten zayıflamış olan hilafet otoritesini daha da çökertmiş ve yönetim orduya ve bir müddet sonra ortaya çıkacak olan emir'ül-ümeralık makamına terkedilmişti. el-Muktedir'den sonra Muhammed b. el-Mutazid el-Kahir Billâh lakabıyla bu makama getirildi ve 28 Şevvâl 320 (1 Kasım 932) günü ona bey'at edildi. İşte el-Muktedir'in öldürülmesinden sonra Medain'e giden ve oradan da Vasit'a geçen İbn Râik'in iki oğlu bu bölgede kaldıkları müddetçe Muhammed b. Yakut'un baskıları altında yaşamış, İbn Yakut Vasit'ta topladığı mallardan keyfine göre bunlara dağıtmış ve onları sıkıntıya sokmuştu. Bu arada bölge hakimlerinden Ebu Abdullah el-Beridî vezir Ali b. Mukle ile gizlice mektuplaşıyor ve Ahvaz'da bulunan Raik'in iki oğlu ile diğerlerinin aralarının pek iyi olmadığını bunlara asker gönderilmesi halinde Yakut'un oğlu ile çatışabileceklerini, zira İbn Yakut'un bunlara çok baskı yaptığını yazıyor ve bunların kendi hallerinde bırakılmalarıyla durumun daha da kötü olacağını rapor ediyordu⁶.

Yeni halife el-Kahir Billâh başta ordu kumandanları olmak üzere bir çok kimse ile anlaşmazlığa düştü. Özellikle ordunun etkisini yok etmeye çalışarak es-Saciyye ve el-Hucariyye askerlerini gün geçtikçe azaltıp maaşlarını eksiltmeye, kumandanlarının ihtiyaçlarını vermemeye, onları kontrol altında tutmak için kapılarına nöbetçiler dikmeye başladı. Onun bu tavrı sarayda ve Bağdad'ta bir çok kimsenin endişeye kapılmasına neden oldu. el-Kahir'in bu kötü siyasetinden yararlanan Abdullah el-Beridî ona ve vezir Ebu Ali İbn Mukle'ye daha da yakınlaşarak Vasit'in kendisine ikta edilmesini sağladı. Bunun karşılığında peşin elli bin dinar vermeyi taahhüd edip Muhammed İbn Yakut'un bölgeden çıkmasını sağlayacak askerlerin buraya gönderilmesini istedi. Muhammed b. Yakut adamlarıyla birlikte Ahvaz'dan Tüster'e çekilerek Ahvaz'ı el-Karariti'nin talan ve yağmasına terketti. Diğer taraftan Ebu Abdullah el-Beridî, Muhammed İbn Yakut'un kuv-

5 İbn Miskeveyh, I, 237; İbnü'l-Esir, *el-Kamûl fi't-Tarih*, VIII, 243; Türkçe çeviri, Ağırakça, VIII, 201.

6 İbn Miskeveyh, I, 254.

vetlerini zayıflatmak ve onu güçsüz düşürmek için en güçlü iki adamı olan Raik'in oğulları Muhammed ile İbrahim'le mektuplaşarak kendi tarafına çekmeye çalıştı. el-Beridî, Raik'in oğullarına yazdığı mektuplarında sürekli olarak İbn Yakut'u kötülüyor, kendilerine yaptığı baskıyı ve onlara karşı nasıl üstünlük tasladığını hatırlatıyordu. Raik'in oğulları sonunda İbn Yakut'u terk ederek Tüster'den ayrıлып Basra'ya yerleşmeyi ve buranın yönetimini üstlenmeyi el-Beridî'nin tavsiyeleri üzerine kabul ettiler.

Bu arada kumandan Munis el-Muzaffer, Hacib Bulayk ve oğlu Ali ile vezir Ebu Ali b. Mukle Halife el-Kahir Billah'tan bir hayli korkuya kapılmışlardı. Bunun sebebi şu idi: Adı geçen kimseler bir müddetten beri merkezden uzak kalmış olan Muhammed b. Yakut'un aleyhinde bulunmuşlardı. İbn Yakut ise el-Kahir Billah'ın gözüne girmeye başlamış ve halife katında değeri artmıştı. Nihayet Munis, Bulayk ve oğlu Ali ile en-Nubahtî tutuklanıp öldürüldüler. Vezir İbn Mukle de kaçıp gizlenmişti. İbn Mukle ise es-Saciyye ve el-Hucariyye askerleriyle işbirliği yaparak el-Kahir'in gözlerine mil çekip görevinden hal' ettiler. Böylece el-Kahir'in bu tutumundan dolayı hilâfetinin bir yıl altı ay sekiz gün sonra noktalanmasına ve yerine el-Muktedir Billâh'ın oğlu Ebu'l-Abbas Ahmed'in er-Râzi Billâh ünvanıyla getirilmesine yol açtı⁷.

er-Râzi Billâh hilafete geçtikten sonra Ali İbn Mukle'yi vezirliğe getirip hızla görevine başladı. Hemen arkasından Vasit'ta bulunan Muhammed b. Râik'e haber göndererek onu hacib yapmak istediğini bildirdi. Ancak Muhammed b. Râik el-Kahir'in son günlerinde bölgedeki hakimiyetini sağlamak maksadıyla Muhammed b. Yakut'u oradan uzaklaştırıp Ahvâz'a egemenliğini kurmuştu. Böylelikle Muhammed b. Yakut'un elinde sadece Sûs ve Cundeşapur kalmıştı. Muhammed b. Râik ise Isfahan'a giderek orada emir olmayı arzulamaktaydı. Muhammed b. Râik kendisine teklif edilen haciblik görevini önce pek önemsememiş ancak rakibi olan İbn Yakut Bağdad'a yeni halifeye gönderdiği dilekçesinde hacibliğe talip olunca İbn Râik derhal Bağdad'a gitmeye hazırlandı. İbn Râik Vasit'tan Bağdad'a hareket ederek İbn Yakut'tan önce halifenin huzuruna varmaya çalıştı fakat yolda halifeden aldığı

7 İbn Miskeveyh, I, 259-288; İbnü'l-Esir, VIII, 250 vd.; İbn Kesir, XI, 196.

bir mektupla Vasıt'a geri dönmesi istenince dönmek zorunda kaldı⁸.

Bu arada Deylemi hükümdarı Merdavic'in öldürülmesinden sonra bölgede yaşamaktan çekinen Türkler iki ayrı gruba ayrıldılar. Bir grup Büveyhilerden İmadüddeve b. Büveyh'e sığınırken diğer bir grup Beckem'in başkanlığında Nehrevan'a gitmiş ve oradan Bağdád'a gitmek istediklerini Halife er-Râziye'ye bildirmişlerdi. Beckem ve yanındaki Türklerin bu istekleri kabul edilmiş ve bunlar gelip Bağdád'a yerleşmişlerdi. Ancak el-Hucarriyye askerleri bundan memnun olmayup buradan ayrılmalarını isteyince Vezir İbn Mukle Beckem ve arkadaşlarına bir hayli mal ve para vererek onları Bağdád'tan uzaklaştırmıştı. Türkler bu davranışa bir hayli kızmışlardı. Bu durumu öğrenen Basra ve Vasıt hakimi Muhammed b. Râik Türklere yazdığı mektubunda onları yanına çağırması, Türkler de Beckem'in komutası altında Vasıt'a İbn Râik'in yanına gidip yerleşmişlerdi⁹.

Muhammed b. Râik bu soydaşlarıyla destek kazanmak istemiş ve Beckem'den diğer Türklere ve Merdavic'in adamları Deylemlerden tanıdığı dostlarına mektuplar yazarak Vasıt'a davet etmesini istemişti. Beckem'in yazdığı mektuplar üzerine Türklerden ve Deylemlerden kalabalık bir grup Vasıt'a gelerek burada yerleşmişti. Bu durumdan son derece memnun olan İbn Râik bu misafirlerine bir çok mal ve hediyeler vermiş ve özellikle kumandanları ve reisleri Beckem'e hil'atlar giydirmiş ve kendisine bağlamaya çalışmıştı. Beckem İbn Râik'in de isteği üzerine söz konusu kimselere mektup yazarken altına «Beckem er-Râiki» diye imza etmiş ve İbn Râik'e olan bağlılık ve yakınlığını ifade etmeye çalışmıştı.

İşte bundan dolayı olsa gerek ki Muhammed b. Râik her yıl halifeye gönderdiği yıllık vergi ve gelirleri geciktiriyor, hatta göndermeye pek niyetli görünmüyordu. Onun bu davranışı ve tavrı Halife'ye karşı olmaktan çok vezir İbn Mukle'ye karşı idi. Bunun

8 Ebu Bekr Muhammed b. Yahya es-Süli, *Ahbârü'er-Râzi Billah ve'-Mutaki İllah (Kitabu'l-Evrak)*, Ngr. J. Heyworth Dunne, Beyrut 1983 (3. baskı), s. 76; İbnü'l-Esir, VIII, 283; Türkçe çeviri, A. Ağırakça, VIII, 236.

9 İbn Miskeveyh, I, 315, 332; İbnü'l-Esir III, 303, Türkçe çeviri, VIII, 253.

üzerine Vezir İbn Mukle Vasıt'a Muhammed b. Râik'e bir elçi heyeti göndererek Basra ve çevre illerinin kestiği gelir ve vergilerini göndermesini istemişti. Hatta vezir bu gelirlerin daha da artırılmasını talep ediyordu. Muhammed İbn Râik'in gözü bu gelirlerden çok Bağdât'taki merkezi yönetimde üst düzeyde bir makam kapmakta idi. Bunun için gelen elçi heyetine son derece güzel davranmış ama diğer taraftan bir türlü yıldızlarının barışmadığı İbn Mukle'ye çok ağır sözler yazmıştı. Ayrıca Muhammed İbn Râik Halife er-Râzi Billâh'a gizlice mektuplar yazarak huzura kabul edilmesini ve devlet işlerinin kendisine verilmesini talep etmişti. İbn Râik bu gizli mektubunda halifeye sadakatle hizmet edeceğini, emirlerine son derece bağlı olacağını, ordunun ve diğer görevlilerin ihtiyaç duyduğu bütün maaşları ve devlet giderlerinin tümünü sağlayacağını taahhüd ediyordu. Fakat Halife er-Râzi Billâh Muhammed İbn Râik'ten gelen bu mektuba kulak asmamış ve onun yaptığı bu vaadlere pek iltifat etmemişti¹⁰.

Vezir Ali İbn Mukle Muhammed Râik'a gönderdiği elçinin eli boş dönmesi üzerine ona bizzat kendi oğlunu göndermeyi tasarlamıştı. Bu hususta da Halife'yi ikna etme yollarını aramış ancak Halife ve el-Hucariyye askerlerinin bir oyunu ile vezir İbn Mukle tutuklanarak hapse atılmış ve yerine Abbasi devletinin ileri gelen emektâr vezirlerinden Ali İbn İsa'yı tayin etmek istemişlerdi. Ancak Ali b. İsa yaşlılığını ileri sürüp kardeşi Abdurrahman'ın bu göreve getirilmesinin isabetli olacağını söylemesi üzerine Abdurrahman b. İsa vezir tayin edilmişti. Ancak onun da vezareti uzun sürmemiş yerine Ebû Ca'fer el-Kerhi getirilmişti. Bu arada yılda bir kaç vezir değiştirildiği halde işler bir türlü yoluna girmiyor ve halife er-Razi de bu durumdan bir hayli sıkıntı duyuyordu.

Muhammed İbn Râik'in Emirü'l-Ümeralığa tayini

er-Râzi Billâh işlerin tamamen bir durgunluk noktasına ulaştığını görünce zaruretler onu Ebû Bekr Muhammed b. Râik'a mektup yazıp Bağdád'da askerlere ve diğerlerine maaşlarını ve nafakalarını vermek üzere ona mal ve para getirmesini istemeğe sev-

10 İbnü'l-Esir, VII, 313, Türkçe çeviri, VIII, 261.

ketti. O sırada Vasıt'ta bulunan Muhammed İbn Râik, Halifenin elçisini görünce buna bir hayli sevinmiş ve Bağdad'a gitmek üzere hemen hazırlıklara girişmişti. er-Râzi Billâh Muhammed İbn Râik-i es-Sâciyye askerlerinin başına getirmiş, bütün ordu komutanlığını ona verip onu Emirü'l-Ümerâ yaptığı gibi; haracı, zekât işlerini ve bütün illerdeki divan yöneticiliğini de ona bırakmıştı. Ayrıca isminin halifenin ismi yanında minberlerde zikredilmesini emretmiş ve ona bir çok hil'atlar vermişti¹¹.

İbn Râik'a bu yetki ve görevlerin verilmesi üzerine divanlardaki bütün görevliler, kâtipler ve hâcipler hep birlikte O'na gitmek üzere yola koyuldular, ancak el-Hucariyye askerleri İbn Raik'e varmakta geciktiler. Bütün bu gelenler Vâsıt'a ulaşip da orada yerleştikten sonra İbn Râik bu yılın 7 Zilhicce 324 (26 Ekim 936) günü es-Sâciyye askerlerini tümüyle tutuklatıp bütün karargâhlarında bulunan mallarını ve bineklerini ellerinden aldı. Bundan maksadının da el-Hucariyye askerlerine daha bol maaş vermek ve onların durumunu daha iyi bir seviyeye çıkarmak olduğunu açıklamıştı. Ancak el-Hucariyye askerleri bundan bir hayli endişe duyarak şöyle demişlerdi: «Bu gün bunların başına gelen yarın bizim de başımıza gelebilir». Hemen arkasından hilafet sarayının etrafında çadırlarını kurup beklemeye geçtiler. Bu arada Muhammed İbn Râik Beckem ile birlikte Bağdad'a geldi ve 23 Zilhicce 324 (11 Kasım 936) günü halife her ikisine hil'atlar giydirdi¹². Bumerasimler sırasında el-Hucariyye askerleri de İbn Râik'in yanına gelip onu selamladılar. Bunun üzerine onlara sarayın etrafında kurdukları çadırlarını sökmelerini emretti, onlar da bu çadırları sökerek evlerine geri döndüler.

O günden sonra divanlar tamamen işlemez hale gelmiş, vezirlik görevi adeta askıya alınmış, vezirin hiç bir fonksiyonu kal-

11 İbn Miskeveyh, I, 351; İbnü'l-Esir, VIII, 322 vd.; Defremery, «Memoire Sur les Emirs al-Oméra», *Mémoires présentés par divers savants a l'Academie des Inscriptions et-Belles Letters*, 1e serie, II, Paris 1852, s. 114; H. Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1984, s. 123 (İbn Raik mad.). Ayrıca bk. Hakki Dursun Yıldız, Abbasilerde Emirü'l-umerahın ortaya çıkışı, *TED*, sayı : 10-11. s. 97 vd.

12 es-Sûlî, *Ahbaru'r-Râzi*, 86; Arif İbn Sa'd el-Kurtubî, *Sılatu Tarihi't-Taberi*, (Beyrut, t.y.), *Târihu'l-Umem* devamında XI, 304'de ise İbn Raik'in Zilhiccenin bitmesine beş gün kala Bağdad'a vardığı kaydedilir.

mamıştı. Bütün işleri Muhammed İbn Râik ile kâtibi yürütüyor, yönetimle ilgili her şeye onlar bakıyorlardı. İşte İbn Râik'in bu tasarrufundan dolayı ondan sonra emirü'l-ümerâlık görevini yüklenen herkes aynı fonksiyonu icra etmişti. Bütün vergi ve paralar emirü'l-ümerâların hazinelerine akıyor, diledikleri gibi bu paraları kullanıp istedikleri şekilde tasarrufta bulunuyorlar ve halifeye keyiflerince, diledikleri miktarda bir şeyler veriyorlardı. Artık Beytülmal diye bir şey kalmamış, bunun yanısıra çevre valileri tamamen bağımsız hareket etmeye ve halifeye itaat etmekten sarfınazar etmeye başlamışlardı. Artık Bağdad ve civarında halifenin hiç bir fonksiyonu ve etkisi yoktu. Bütün yönetim işi tamamen İbn Râik'in eline geçti ve halife tamamen fonksiyonunu kaybetti¹³.

Bağdad civarının dışında kalan diğer bölgelere gelince; Basra İbn Râik'in, Huzistan el-Beridi'nin, Fars bölgesi de İmâdüddeve İbn Büveyh'in elinde bulunuyordu. Kirman Ebû Ali Muhammed b. İlyâs'ın; Rey, Isfahan ve el-Cibâl bölgesi de Rüknüddeve b. Büveyh ile Merdâvic'in kardeşi Veşmgir'in elinde idi. Büveyhî ve Ziyarilerin bu iki emiri bölge için sürekli çatışıp durmuşlardı. Diğer taraftan Musul, Diyarbakir, Diyâr-Mudar ve Diyar-Rabia Hamdânoğullarının elinde; Mısır ve Şam da Muhammed b. Tuğç'un hâkimiyetinde bulunuyordu. Mağrib ve Tunus (İfrikiyye) bölgesi de zaten Alevi Ebû'l-Kasım el-Kaim Biemrillah b. el-Mehdî'nin hakimiyetinde idi. el-Kaim Biemrillah bölgedeki Alevi yönetiminin ikinci emiri idi. O, aynı zamanda «Emirü'l-Mu'minin» lakabını da kullanıyordu. Endülüs «en-Nâsirü'l-Emevi» lakabını alan III. Abdurrahman b. Muhammed'in; Horasan ve Maverâün-nehir Nasr b. Ahmed es-Samâni'nin; Taberistan ve Cürcan Deylemlerinin; Bahreyn, Yemâne de Ebû Tâhir el-Karmatî'nin hâkimiyeti altında bulunuyordu.

325 (936-937) yılı başlarında Muhammed b. Râik, halife er-Râzi Billâh'ı Vasıt'a kendisiyle birlikte gitmeye ve Ahvâz'a yakın bir noktaya gelip Ebû Abdullah b. el-Beridi ile haberleşmeye ikna etti. Böylece Ebû Abdullah el-Beridi ile yapılacak muharebelerde istenilenler yerine getirilmeyecek olursa daha yakın bir noktadan

13 İbn Miskeveyh, I, 352; İbnü'l-Esir, VIII, 323 vd.; İbn Tağribirdi, *en-Nücümü'z-Zâhire fi mulûk Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1932, III, 258.

üzerine yürümek gayet kolay olacaktı. er-Râzi Billâh, İbn Râik'in bu teklifini kabul edip 2 Muharrem 325 (9 Kasım 936) günü Bağdad'dan hareket ederek üç gün sonra Vasıt'a vardı¹⁴. Ancak halifenin bu seferine el-Hucariyye askerleri katılmak istemeyip muhalefet ederek şöyle demişlerdi: «Bu yolculuk İbn Râik'in bize karşı düzenlediği bir tuzaktır. Sâcoğulları askerlerinin başına ördüğü çorabı bizim de başımıza örmek istiyor». Ancak İbn Râik onların bu sözlerine hiç de aldırış etmeden yoluna koyuldu, el-Hucariyye askerlerinden bazıları onunla birlikte sefere çıktı, bir kısmı da onun hareket etmesinden sonra yola koyuldular. Vasıt'a ulaştıklarında Muhammed İbn Râik onları teftiş ettikten sonra büyük bir kısmının görevlerine son vererek maaşlarını kesti. el-Hucariyye o gün dört yüz seksen kişi idiler. İbn Raik bunları altmış kişiye indirdi. Sıkıntılara düşen el-Hucariyye askerleri bu olaya son derece kızmış ve hemen isyan etmişlerdi. İbn Râik onlara karşı şiddetli bir saldırıya geçince el-Hucariyye askerleri mağlup olup geri çekildiler, bu çarpışmalar sırasında onlardan bir grup hayatını kaybetti.

İbn Râik'le giriştikleri çarpışmalardan kaçan ve geri dönen el-Hucariyye askerleri Bağdad'a gittiler. İbn Râik'in Bağdad emniyet görevlisi Lü'lü'e emir vermesi üzerine Lü'lü onları tek tek takip etmeye başladı. Bu takipten korkup gizlenmeleri üzerine evleri yağmalandı, mallarına, mülklerine ve paralarına el kondu.

Muhammed, İbn Râik, el-Hucariyye ile olan bu ağraşısını bitirdikten sonra Sâcoğullarından Sâfi el-Hâzin ile Hârûn b. Mûsâ dışında kalan bütün askerleri tutuklattı. Bunlarla ilgili işlerini yoluna koyduktan sonra kendisinin ve er-Râzi'nin çadırlarını söktürüp Ahvâz'a doğru yürüdü. es-Sûli'nin kaydına göre İbn Râik'in yanına daha önce Vasıt'a gelen Ebu'l-Huseyn Ali b. Muhammed el-Beridi'ye hil'atler giydirecek Ahvaz ve Basra'yı onlara tevdi etti. Diğer taraftan Ebu Abdullah el-Beridi'ye yazdığı mektupta Bağdad'a göndermesi gereken vergileri ödemeyi geciktirmiş olduğunu bildirdi. Askerlere karşı giriştiği son derece kötü davranışlarını bir bir dile getirdikten sonra kendilerine karşı başlattıkları isyanı

14 es-Sûli, *Ahbârü'r-Râzi*, 86. Ayrıca bk. Defremery, *a.g.m.*, s. 124 Arîb İbn Sa'd el-Kurtubî, *Sılatu't-Tarihî't-Taberî*'de ise (s. 305) İbn Raik'in 10 Muharrem (27 Kasım) tarihinde Bağdad'tan ayrıldığı kaydedilir.

ve askerleri isyana nasıl teşvik ettiğini de ona hatırlattı. İbn Râik el-Beridi'nin diğer bütün kötülüklerini yüzüne vurup kendisine düşen görevi yerine getirerek gerekli vergileri gönderdiği ve askerlere karşı giriştiği kötü davranışları bıraktığı taktirde görevinde kalacağını, aksi taktirde müstahak olduğu cezaya çarptırılacağını ima ile ona bildirdi¹⁵.

Ebû Abdullah el-Beridi bu mektubu alınca derhal Ahvâz'ın iltizam akdini yeniledi. Her ay gerekli taksitleri ödemek üzere yılda üç yüz altmış bin dinar ödemeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca Bağdad'daki ekonomik sıkıntılar ve siyasi karışıklıklar yüzünden oraya dönmek istememeleri halinde İbn Büveyh üzerine göndermek istedikleri herhangi bir komutanın emrine orduyu tamamen teslim edeceğini de va'dediyordu. Gidip gelen elçiler mektupları Muhammed İbn Raik'a getirdiklerinde o da alıp bunları er-Râzi Billâh'a sunuyor, o da adamlarını toplayıp bu konuda gerekli istişareleri yapıyordu. Bu istişareler sırasında el-Hüseyn b. Ali en-Nûbahtî, Ebû Abdullah el-Beridi'nin tekliflerini kabul etmemeyi teklif etmiş, onun son derece hilekâr olduğunu ve kendi hâkimiyeti altındaki topraklara yakın bir noktada olduklarından dolayı böyle davrandığını, şayet Bağdad'a dönecek olurlarsa vermeyi taahhüt ettiği paraları ödemeyeceğini ve sözünde durmayacağını hatırlattı. Buna karşılık el-Beridi'ye sempati duyan ve bağlılarından birisi olan Ebû Bekr b. Mukâtil ise el-Beridi'nin tekliflerinin kabul edilmesini tavsiye ederek şöyle dedi: «Onun bu görevini ifa edecek başka bir kimse şu anda mevcut değildir». Nihayet istişare sonunda İbn Mukâtil'in bu teklifi uygun görülüp bölge tekrar el-Beridi'ye iltizam edildi ve Halife er-Râzi Billâh 8 Safer (26 Aralık 936) günü Bağdad'a geri döndü.

Halifenin dönüşünden sonra Ebu Abdullah el-Beridi, va'dettiği paralardan bir tek dinar bile göndermedi. Orduları teslim etmesi meselesine gelince; İbn Râik Ca'fer b. Verkâ'yı Fars bölgesine yürütmek üzere gönderdi ve askerleri ona teslim etmesini istedi. Ca'fer b. Verkâ Ahvâz'a ulaştığında el-Beridi onu bütün ordu ile birlikte karşıladı. Ancak el-Beridi bir müddet sonra evine girince ordu

15 es-Sûli, *Ahbârü'r-Râzi*, 86 vd.; İbn Miskeveyh, I, 357-358; İbnü'l-Esir, VIII, 329 vd., İbn Tağribirdî, *en-Nücâm*, III, 260; Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sılatu't-Taberî*, s. 305.

tümüyle onu izleyip birlikte sarayının etrafına geri döndü. Ca'fer'i de yanına alan el-Beridi, bütün askerlere büyük bir ziyafet verdi. Hep beraber yiyip içtikten sonra Ca'fer b. Verkâ da el-Beridi'nin sarayında bir kaç gün ikamet etti. Ca'fer b. Verkâ ordunun hazırlanmasını emredince askerler bu hazırlığı tamamlayabilmek için kendilerine dağıtmayı va'dettiği meblağları ödemesini istediler. Ancak orduyu Fars bölgesine götürmek üzere gelen Ca'fer'in yanında hiçbir şey mevcut değildi. Bunun üzerine askerler diledikleri ödemeleri yapamayan Ca'fer'e küfredip onu ölümle tehdit ettiler, o da bundan korkup el-Beridi'ye sığındı. Bunun üzerine el-Beridi ona şöyle dedi: «Seni buraya gönderen adamın davranışı beni pek de hayrete düşürmüyor, ancak senin buraya yanında tek bir kuruş olmadan çıkıp gelmene şaşıyorum. Şu askerler tümüyle köle olsalar, yine onları razı etmedikçe seninle sefere çıkmazlar». Gece olunca onu evinden çıkardı ve «Haydi, kendini kurtarmaya çalış» diyerek yanından uzaklaştırdı. Böylece Ca'fer b. Verkâ eli boş olarak Bağdad'a geri döndü.

Diğer taraftan İbn Mukâtil, el-Hüseyn b. Ali en-Nübahtî'nin vezaretten azli için durmadan İbn Râik'i teşvik edip el-Beridi'ye yakınlaşmayı tavsiye ederek en-Nübahtî yerine el-Beridi'nin vezarete tayinini isteyip durdu ve İbn Râik'a otuz bin dinarlık bir para teklif etti. Ancak İbn Râik, bu teklifini kabul etmedi, İbn Mukâtil ise durmadan onu sıkıştırdı ve nihayette ikna etti. İbn Mukâtil'in bu gayesini tahakkuk ettirmesindeki en büyük etken en-Nübahtî'nin hasta oluşu idi. en-Nübahtî'nin azlını söz konusu edip duran İbn Mukâtil'e yanaşmayan İbn Râik ona şöyle dedi: «Onun benim üzerimde hakları çoktur. Benim bu makama ulaşmamda büyük gayretleri olmuştur ve ben onu azledip de yerine bir başkasını getiremem». Sonra aralarında şöyle bir konuşma geçti :

İbn Mukâtil: Ancak en-Nübahtî şu anda hasta olup onun kurtulacağına dair hiç bir ümit bulunmamaktadır.

İbn Râik : Doktorun bana onun iyi olduğunu ve keklik yediğini söyledi.

İbn Mukâtil: Gayet tabii; doktor senin ona olan yakınlığını, bu devletin veziri oluşu ve akıbetinin kötü olduğunu sana hiç bir zaman söylemez. Senin hoşuna gitmeyecek bir neticeyi sana bil-

dirmez. Ancak en-Nübahtî'nin yeğeni ve damadı olan Ali b. Ahmed'i çağır da ona gizlice durumunu sor. O sana gayet açıkça anlatır.

İbn Râik: Peki, bu dediklerini yapacağım.

en-Nübahtî bu hastalığı sırasında görevini ifa etmek ve kendisine vekâlet etmek üzere yeğenini İbn Râik'in emrine vermişti. İbn Mukâtil İbn Râik ile aralarında geçen bu konuşmadan sonra kalkıp Ali b. Ahmed'in yanına varıp ona şöyle dedi: «Ben emir İbn Râik ile konuşup senin vezarete getirilmem için onu ikna ettim, amcanın hastalığı hakkında sana herhangi bir şey soracak olursa onun ölüm ile burun buruna olduğunu söylersen vezirlik sana intikal edecektir». İbn Râik de Ali b. Ahmed ile bir araya gelip amcasının durumunu ona sorunca Ali birden fenalık geçirir gibi yapmış, yüzüne başına vurmaya başlamış ve İbn Râik'a şöyle demişti: «Allah emirimize uzun ömür versin başı sağ olsun. Emirimiz ölüm musibetleriyle karşı karşıya kalıp duruyor». İbn Râik en-Nübahtî'nin yeğeninden bu sözleri işitince: «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn le havle ve lâ kuvvete illâ billah (Biz Allahınız ve Allah'a geri döneceğiz. Allah'ın iradesi ve gücü olmadıkça hiç bir güç ve hiç bir kuvvet ihtiyarıyla ve isteğiyle hareket edemez») dedikten sonra şunları ilâve etmişti: «İyileşeceğini bilseydim elimde bulunan her şeyimi verir onu iyi ederdim».

İbn Mukâtil ile İbn Râik tekrar bir araya geldiklerinde İbn Râik: «Gerçekten haklı imişsin, artık en-Nübahtî'den ümidimizi kestik. Bunun için el-Beridi'ye bir yazı yaz da vezirlik hususunda kimi vekil tayin edeceğini bize bildirsin» diye talimat verdi. İbn Mukâtil hemen el-Beridi'ye mektup yazdı, ayrıca ona Ahmed b. Ali el-Kûfi'yi vekil tayin etmesini de söyledi. el-Beridi derhal Ahmed b. Ali'yi kendisine İbn Râik'in vezaretinde vekalet etmek üzere gönderdi. Ahmed b. Ali el-Kûfi de gelip bütün işlere el koydu ve böylece el-Beridi'nin bölgedeki otoritesi ve hâkimiyeti sürüp gitti. Artık en-Nübahtî el-Beridi ile işinin bir arada yürüyemeyeceğini ve onun mutlaka kendisinin yerine geçirilmek üzere tayin edileceğini anlamıştı.

el-Kûfi ile İbn Mukâtil işlere tamamen hâkim olunca Basra'nın Ebû Abdullah el-Beridi'ye iltizam edilmesi için teklifte bulu-

nup uğraştılar. İbn Râik bunu kabul etmeyince onu kandırmaya çalıştı ve kabul ettirinceye kadar uğraşıp durdular. O sırada Basra Muhammed b. Yezdâd'ın elinde bulunuyordu. O da İbn Râik'in naibi idi. Ancak Basra'da halka karşı son derece kötü davranıp birçok zulüm yapmıştı. Ebû Yusuf el-Beridî'ye burası iltizam edilince Ahvâz'ın ileri gelenlerinden bir grup huzuruna gelmiş, o da onlara bir sürü vaat ve ikramlarda bulunmuştu. İbn Yezdâd'ın onlara karşı giriştiği zulümden dolayı İbn Râik'in de tutumunu kınadı. Ahvâzlular ve diğer bölge sakinleri de ona hayırla duada bulundular.

el-Beridî sonra azatlı kölesi İkbâl'i iki bin kişilik bir kuvvetle Mehdi Kalesi'ne göndermiş ve onlara ne yapacaklarına dair haber gönderip emir verinceye kadar orada beklemelerini istemişti. İbn Yezdâd bu durumu öğrenince el-Beridî'nin maksadını ve Basra'ya tamamen hakim olmak istediğini anlamış, sanki başına dünya yıkılmış gibi olmuştu. Basra'yı sadece iltizam olarak almak niyetinde olsaydı onun buradaki işlerini bir tek görevli adamı da yürütebilirdi. Gayesinin Basra'yı tamamen hakimiyetine almak olduğunu düşünmüştü.

el-Beridî daha sonra ise, İbn Yezdâd'ın Basra halkından almakta olduğu bazı vergileri kaldırmış, bundan dolayı memnun olan halk ondan kendilerine bir kötülük gelmeyeceği hususunda mutmain olmuşlardı. Bunun için el-Beridî ile birlikte İbn Râik'in askerlerine karşı savaşmış, el-Beridî de onlara iltifatta bulunup sevgi gösterisi yapmış ve İbn Râik'in günlerine nazaran bayram diye kabul edecekleri güzel günler yaşamalarını sağlamış, kalplerini kazanmıştı¹⁰.

Muhammed İbn Râik'in el-Beridî ile mücâdelesini

325 (936-937) yılında İbn Râik ile el-Beridî arasında çeşitli sebeplere dayanan anlaşmazlıklar vardı. Bu anlaşmazlıklar zaman zaman çatışmaya dönüştü. İbn Râik Vâsıt'tan Bağdâd'a geri döndüğünde daha evvel kaçıp gizlenmiş olan el-Hucariyye askerlerinden halen gizli olanların gelip teslim olmalarını istedi. Gelip teslim olanlardan yaklaşık iki bin kişi civarında olan bir kısmını çeşitli

görevlere getirmiş, geri kalanlarına ise geçimlerini sağlayabilecekleri bir yere gidebilmeleri için izin vermişti. Bağdad'dan çıkan bu el-Hucariyye askerleri Horasan yolunda bir araya gelip Ebû Abdullah el-Beridî'nin yanına gittiler. Bunu fırsat bilen Ebu Abdullah el-Beridî bunlara izzet ve ikramda bulundu. el-Hucariyye askerlerine karşı böyle davrandığından dolayı da İbn Râik'i kötüleyip ayıplamıştı. Ayrıca el-Beridî Bağdad'a yazdığı bir mektupta ödemesi gereken paraları ödeyemeyeceğini, el-Hucariyye askerlerinin korkusundan dolayı kabul ettiğini, onların gelmesiyle masraflarının artıp merkeze bir şey ulaştırma imkanı bulamadığını bildirdi. Ayrıca bu el-Hucariyye askerlerinin kendi askerleri arasına girip Bağdad'a gönderilmesi gereken malların gitmesini engelleyip alıkoyduklarını da ilâve etti. Bu mektup üzerine Muhammed İbn Râik, el-Beridî'ye gönderdiği mektupta derhal el-Hucariyye el-Beridî, Emirü'l-ümerânın verdiği bu emre kulak asmayıp el-Hucariyye'yi yanından uzaklaştırmadı. İbn Râik ile el-Beridî arasında nefretleşme ve çatışmalara sebep olan olaylardan birisi de el-Beridî'nin İbn Râik'i Basra halkı önünde kötüleyip ayıplamasını iştmesi idi. Bu İbn Râik'a bir hayli dokunmuştu. Ayrıca el-Beridî'nin Mehdi Kalesi'nde asker yığdığını ve orayı tahkim ettiğini iştmesi de ona ağır gelmişti. Bundan dolayı İbn Râik, el-Kûfi'yi el-Beridî ile işbirliği yapmak ve onun hilelerine katılmakla itham etmiş, İbn Râik de hemen el-Kûfi'yi azletmek istemişti. Ancak Muhammed İbn Râik'in kendisine çok güvendiği Ebû Bekr Muhammed b. Mukatil, böyle davranmasına engel olmuştu. Bundan dolayı da İbn Râik hemen el-Kûfi'ye emir verip el-Beridî'ye mektup yazarak yapmış olduğu bütün bu işlerden dolayı kınamasını ve askerlerini Mehdi Kalesi'nden geri çekmesini istedi. el-Kûfi bu emre uyup el-Beridî'ye mektup yazdı. Ancak el-Beridî verdiği cevapta kendisinin buraya asker yığmasının sebebinin Basra halkının Karmatilerden koruması olduğunu, İbn Yezdâd'ın Basra halkını korumaktan aciz düştüğünü ve Basralıların bu korkusundan dolayı askerlerine yapışıp kaldıklarını bildirdi. Bu arada Ebû Tahir el-Karmati, 23 rebî'ül-âhir 325 (10 Mart 937) günü Kûfe'ye ulaşınca İbn Râik de hemen askerleriyle birlikte İbn Hübeyre Kasrı'na çıkıp el-Karmati'ye haber gönderdi, ancak aralarında herhangi bir görüşme ve mektuplaşma olmadan el-Karmati kendi memleketine geri döndü. İbn Râik'de oradan Vâsıt'a doğru ha-

10 İbnü'l-Esfr, VIII, 331-333; *Sılatu't-Taberi*, 305-306.

reket etti¹⁷. İbn Râik'in Vasıt'a hareket ettiğini haber alan el-Beridi Mehdî Kalesi'ndeki askerlerine verdiği emirle Basra'ya girmelerini ve orada bulunan askerlerle karşılıklarına çıkacaklar ile savaşmalarını emretmiş, onlara yardım etmek üzere de el-Hucariyye askerlerinden bir grubu göndermişti. Buna karşılık İbn Yezdâd Basra'ya girmelerini önlemek için bir miktar asker çıkardı. el-Emir nehri civarında aralarında meydana gelen çatışmalar neticesinde İbn Yezdâd'ın askerleri dağıldı. İbn Yezdâd'ın yanına geri döndüklerinde takviyelerde bulunup onları tekrar geri gönderdi ve Basra'yı korumak üzere gittiklerinde ikinci kez çarpışmalara giriştiler, İbn Yezdâd'ın adamları yine yenildi.

Bu başarılarından sonra el-Beridi'nin adamları Basra'ya girdi. İbn Yezdâd ise Kûfe'ye çekildi. Bu olayları işiten İbn Râik'in sanki dünya başına yıkılmıştı. Hemen Ebû Abdullah el-Beridi'ye mektup yazıp onu tehdit edip adamlarını Basra'dan çekmesini emretti. Ancak el-Beridi bu isteğe hiç aldırmazdı. Çünkü Basra halkı İbn Yezdâd'ın kendilerine karşı takındığı kötü tavrından dolayı el-Beridi'den yana bir tavır takınmışlardı¹⁸.

el-Beridi'nin askerlerini Basra'dan geri çekmeyeceğine dair mektubu Muhammed İbn Râik'a ulaştır ulaşmaz derhal Bedr el-Harşeni'yi çağırarak ona hil'atler giydirdi, ayrıca Beckem'i de hazır bulundurup ona da hil'atler verip o her ikisinin emrine verdiği askerlerle el-Câmide'ye gidip ikamet etmelerini emretti. Ayrıca onlara rehberlik etsin ve gerektiğinde onunla danışınlar diye İbn Ebi Adnan er-Râsibi'yi gönderdi¹⁹. Ancak Beckem el-Câmide'de ikamet eden Bedr'e uymadı ve askerleriyle birlikte yoluna devam ederek Sûs'a ulaştı. el-Beridi bunu haber alır almaz kölelerinden «el-Hammâl²⁰ diye bilinen Muhammed komutasında kalabalık bir orduyu yola çıkarınca, her iki ordu Sûs şehri dışında karşılaşp

17 Ancak *Sılatü't-Taberi* (s. 307)'de ise aralarında mektuplaşmaların olduğu ve el-Karfatî'ye 120 bin dinar değerinde mal ve yiyecek verildikten sonra memleketine döndüğü kaydedilir.

18 es-Sûlî, 89; İbn Miskeveyh, I, 367 vd.; İbnü'l-Esir, VIII, 333-334; *Sılatü't-Taberi*, s. 308-309.

19 *Sılatü't-Taberi*, s. 309.

20 İbn Miskeveyh (I, 370)'te ve *Sılatü't-Taberi* (s. 309)'de «el-Cemmal» olarak kaydedilir ama el-Hammal, olmasın da kuvvetle muhtemeldir. Defremery de (*a.g.m.*, s. 134 vd.) aynı şekilde el-Hammal olarak kaydeder.

çarpışmalara giriştiler. Beckem'in yanında iki yüz yetmiş kadar Türk asıllı asker vardı²¹. el-Beridi'nin adamları bu çarpışmalar sırasında mağlup olup geri dönmüşlerdi. Bu mağlubiyetinden dolayı el-Beridi Muhammed el-Hammâl'a bir hayli kızıp onu tokatlamış ve : «Üç bin kişilik ordunla üç yüz kişiye mi mağlup oldun? diye çıkmıştı. Ancak el-Hammâl ona verdiği cevapta şöyle demişti: «Sen Yâkut el-Müdebbir'in adamlarıyla savaştığını mı zannediyorsun? Tahmin ettiğinin dışında başka kimseler üzerime gelmiştir». el-Hammâl'ın bu sözleri üzerine el-Beridi ayağa kalkıp onu tokatlayıvermişti.

Mağlup olup geri dönmeleri üzerine el-Beridi bu askerlere ilavelerde bulunarak sayılarını altı bine çıkarmış ve tekrar el-Hammal ile birlikte Beckem üzerine yollamıştı. Her iki askeri birlik Tüster nehri yakınlarında karşılaşmış, Beckem hemen adamlarıyla birlikte nehri geçmişti. el-Beridi'nin askerleri Beckem'i ve adamlarını görünce savaşa girmeksizin hemen gerisin geriye çekilmişlerdi. Ebû Abdullah el-Beridi de bunların geri döndüklerini görünce kardeşleriyle birlikte hemen yanına aldığı üç yüz bin dinarlık bir meblağ ile gemilere binip kaçmaya çalıştı. Ancak bindikleri gemi suda batmış, dalgıçlar boğulmak üzereyken onları kurtarmışlardı. Ellerindeki malların bir kısmını çıkarıp onlara vermişler, geri kalan mallar ise çıkarılıp Beckem'e verilmişti. Nihayet el-Beridi kardeşleriyle birlikte Basra'ya ulaşmış ve Übülle'de ikamet ederek el-Beridi'nin diğer adamı İkbâl'in de mağlup olması halinde kaçmak üzere gemiler hazırlamışlardı. Beckem de bu arada Ahvaz'a girerek buraya yerleşti ve İbn Râik'e elde ettiği başarılarını bir mektupla bildirdi²².

Ebû Abdullah el-Beridi yine adamlarından İkbâl Komutasında hazırladığı bir askeri birliği Basra'nın gençleriyle birlikte Matara'ya gönderdi. Ayrıca el-Beridi, İkbâl'a yardım etmek üzere Ebu'l-Hüseyn b. Abdüsselam'ı yola çıkardı. el-Beridi ve kardeşi İkbâl'in yenilmesi halinde rahatlıkla kaçabilmek için üç kayak

21 İbn Miskeveyh (I, 370-371; *Sılatü't-Taberi* (s. 309) Beckem'in emrinde bulunan Türk askerlerinin iki yüz doksan kişiyi; Muhammed el-Cemmal'ın emrinde de onbin kişilik bir kuvvetin olduğunu kaydederler. Ayrıca bu konuda bk. Defremery, *a.g.m.*, s. 134.

22 İbn Miskeveyh, I, 371.

hazırlamışlardı²³. İbn Râik'in adamlarıyla Matara'da karşılaştılar, bu defa meydana gelen çarpışmalarda ise İbn Râik'in Ahmed b. Nasr el-Kaşuri komutasındaki öncü askerleri yenildi ve onlardan İbn Râik'in kölesi Berğut başta olmak üzere bir grup esir düştü. Ancak el-Beridi bu esirleri serbest bıraktı. el-Beridi İbn Râik'a yazdığı mektubunda ondan af diliyor ve bağışlanmasını istiyordu. Ayrıca Basra halkının ileri gelenlerinden bir hey'eti de bir mektupla birlikte İbn Râik'a gönderdi. Ancak İbn Râik ona ve bu gelenlere önem vermemiş, isteklerini cevaplandırmamıştı. Gelen hey'et Basra halkına dokunmayacağına dair söz vermesini istemişler, buna karşılık onunla birlikte olmayı ve ona yardım etmeyi teklif etmişlerdi. İbn Râik ise bunun tam zıddına yemin ederek şayet Basra'ya karşı zafer elde edecek olursa şehri ateşe vereceğine ve şehirde bulunan herkesi öldüreceğine dair yemin etti. İbn Râik'in böyle yemin etmesi üzerine Basra halkı ona karşı savaşma konusunda daha da bilinçlenmiş oldu.

İbn Râik'in askerlerinin yenilmesi üzerine el-Beridi mutmain olup az da olsa rahata kavuşmuş ve adamlarıyla birlikte Basra'da ikamet etmişti. Diğer taraftan Beckem de Ahvâz'ı tamamen ele geçirmişti. İbn Râik adamlarının Basra civarında yenilmesi üzerine Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Hakan ile Cıvamerd er-Râiki kumandasında altında yeni başta bir ordu hazırlayıp bir kısmını karadan, bir kısmını ise nehir yolu ile el-Beridi üzerine sevketti. Karadan giden askerler hemen el-Beridi'nin askerleriyle karşılaşmış çarpışmalara giriştikleri halde mağlup oldular. Nehir yoluyla giden Bedr komutasındaki askerler ise el-Kelâ' limanını ele geçirdiler. Ebû Abdullah el-Beridi nehir yoluyla gelen İbn Râik'in askerlerinin yaklaştığını görünce kardeşi Ebû'l-Hüseyn'i şehri korumak üzere askerleriyle birlikte Basra'da bırakarak daha evvel hazırlanmış olduğu gemilere binip Oval adasına²⁴ kaçtı. Basra halkı şehri İbn Râik'a karşı savunmak üzere Ebû'l-Hüseyn ile birlikte, onu el-Kelâ'dan atıncaya kadar çarpışıp durdular.

Bu haberi alan Muhammed İbn Râik hemen bizzat kendisi Vasıt'tan hareket ederek karadan Basra üzerine yürüyüp, Beckem'e de yazdığı mektupta yanındakilerle birlikte kendisine yetişmesini

23 *Sılatu't-Taberi*, s. 310.

24 Bugünkü Bahreyn.

emretti. İbn Râik ve Beckem'in emrindeki askerler Basra'ya yaklaşıp harkıyla şiddetli çarpışmalara giriştiler. Basra halkı şehri İbn Râik'a karşı koruyor ve ona küfredip duruyorlardı. Beckem bu durumu görünce bir hayli sıkıldı ve İbn Râik'a şöyle dedi: «Bu adamlara karşı nasıl bir davranışta bulundun ki sana küfredecek seviyeye geldiler? Hangi davranışın onları buna sevketti?» İbn Râik ise «Vallahi, hiç bilemiyorum» diye karşılık verdi. Nihayet çarpışmalar netice vermeyince İbn Râik ve Beckem Dicle nehri kenarındaki karargâhlarına geri döndüler²⁵. Burası Ebu Ca'fer karargahı diye bilinen Ma'kil nehri çevresinde olan bir yerdir²⁶.

Ebû Abdullah el-Beridi'ye gelince, Ovâl adasından hareket ederek İmadüddeve b. Büveyh'in yanına gidip ona iltica etti ve Irak'a yürümesi konusunda onu teşvik ederek Halife ile İbn Râik'in son derece güçsüz olduklarını ve kendisine karşı koyma imkânı bulamadıklarını anlattı ve işi ona bir hayli kolay göstermeye çalıştı. Bu arada, İbn Büveyh kardeşi Müizzüddeve'ye el-Beridi ile birlikte Bağdad'a doğru hareket etmelerine izin verdi.

Muhammed İbn Râik Müizzüddeve İbn Büveyh ile el-Beridi'nin Fars bölgesinden kendilerine doğru harekete geçtiklerini haber alınca Beckem'i Ahvâz'a gönderdi. Beckem kendisine Ahvâz'ın harp işleri ile haracının verilmesi halinde oraya gidebileceğini söyleyince İbn Râik onun bu isteğini kabul etti. Ahvaz Beckem'e yıllık yüz otuz bin dinar karşılığında iltizam edildi.

İbn Miskeveyh'in Sabit İbn Sinan İbn Kurre'den aktardığı bilgiye göre; Muhammed İbn Râik'in Becem'e Ahvaz'ı iltizam ettiğini haber alan Ebu İbn Mukta'il buna bir hayli üzülmüş ve İbn Râik'e şöyle demişti. «İşittiğime göre Ahvaz'ı Beckem'e evmişsin. Bu çok yanlış ve tehlikeli bir davranıştır. Sen Ahvaz'ı el-Beridilerin elinden zor alırsın. Ayrıca eli kılıç tutan ve adamları olan bir Türk kumandanına böyle önemli bir şehri teslim ettin. Böyle bir kumandan bu şehrin, güzelliğini, mallarının ve gelirlerinin çokluğunu, askerlerinin kalabalıklığını görünce nefesine uyararak sana sırt çevirecek, o senin makamına göz dikecek, seni oradan uzaklaştıracak

25 İbn Miskeveyh, I, 372-373; İbnü'l-Esir, VIII, 336; *Sılatu't-Taberi*, s. 310; Defremery, *a.g.m.*, s. 135.

26 es-Sülf, 99.

yerine geçmeye çalışacaktır. Sen bunu düşünmeden, sadece el-Beridi'leri buradan uzak tutmayı arzuluyorsun. Yaptığını gözden geçir, kendini tehlikeye attığını bil». Bunun üzerine İbn Râik Beckem'i Ahvaz'dan uzaklaştırma yollarını aramaya koyuldu²⁷.

Bu arada el-Beridi'nin askerlerinden bir grup geceleyin İbn Râik'in karargâhını basıp dört bir tarafından ona saldırarak hezime uğrattılar. İbn Râik bu şekilde mağlup olduğuna görünce el-Beridi'nin ganimet olarak ele geçirmemesi için yanındaki ve ordugâhındaki her şeyin yakılmasını emredip bir grup askerle birlikte Ahvâz'a doğru yola koyuldu. Muhammed İbn Râik Ahvaz'a geldiğinde Beckem'in etrafında bulunan adamlardan nankörce davranan bir grup onu tutuklanmasını tavsiye etmişlerse de Beckem böyle bir insafsızlığa yanaşmadı. Bir kaç gün Ahvâz'da ikamet eden İbn Râik Fatik ile birlikte Vasit'a geri döndü, çünkü askerlerinden bir kısmı ondan evvel Vasit'a geri dönmüşlerdi²⁸.

Büveyhilerin Ahvaz'ı alması

Büveyhoğullarından Müizziddevle Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh, Ahvaz'a ve çevresindeki illere doğru yürüyerek 326 (937-38) yılında bütün buraları ele geçirip hâkimiyeti altına aldı. İbn Büveyh'in buraya gelmesinin sebebini yukarıda kısaca belirtmiştik. Ebû Abdullah el-Beridi İmadüddeve'ye gidip ona Irak'a yürümesi ve burayı istilâ etmesi için bir hayli teşvikte bulundu. Bunun için de İmadüddeve kardeşi Müizzüddeve'yi Ahvaz'a doğru gönderdi. Ebû Abdullah el-Beridi Ebû'l-Hasan Muhammed ve Ebû Ca'fer el-Feyyâz adındaki iki oğlunu İmadüddeve İbn Büveyh'in yanında rehine olarak bırakıp Müizzüddeve ile birlikte Ahvaz'a doğru harekete geçti. Bunların Ahvaz'a geldiğini ve Errecan'da konakladıklarını haber alan Beckem, onlarla savaşmak üzere harekete geçti. Ancak çarpışmaların ilk safhasında mağlup olup geriye çekildi. Beckem'in geri çekilmesinin en büyük amillerinden birisi, o günlerde şiddetli yağmurların yağması, bu yağmurların tesiriyle emrindeki Türklerin yaylarının kirışleri ıslanmış olması ve

27 İbn Miskeveyh, I, 375-376; *Sılatu't-Taberi*, s. 313.

28 İbn Miskeveyh, I, 374; İbnü'l-Esir, VIII 336-337; *Sılatu't-Taber*, s. 310-311.

dolayısıyla ok atamayışlarıydı. Bunun için Beckem Müizzüddeve ve el-Beridi ile savaşmaktan vaz geçip Ahvaz'a geri döndü ve askerlerinden bir kısmını da Asker Mukrem'de bıraktı. Burada kalan askerler Muizzüddeve ile on üç gün müddetle çarpıştı²⁹. Sonunda mağlup olup, Tüster'e geri çekildiler, Muizzüddeve de Asker Mukrem'i ele geçirdi³⁰. Bu olaylardan sonra Beckem, Ahvaz'dan Tüster'e, oradan da Ahvaz halkının ileri gelenlerinden bir grubu alıp askerleriyle birlikte Vâsit'a gitti. Buradan İbn Râik'a yazdığı bir mektupta durumu bildiriyor ve askerlerin büyük miktarlarda paralara ihtiyacı olduğunu, yanında yüz bin dinar varsa kendisi gelinceye kadar orada ikamet etmesini tavsiye ediyordu. Bu mallar askere dağıtılmalıydı. Eğer yanında bu meblağ mevcut değilse Bağdad'a gitmesini söylüyor, bunun askerlerin Vâsit'ta isyan etmelerinden çok daha iyi olacağını ilave ediyordu. Beckem'in bu mektubunu alan Muhammed İbn Râik, hemen yanındakilerle birlikte Vâsit'tan hareket ederek Bağdad'a gitti. Beckem ise Vâsit'a gelip burada ikamet edip yanında bulunan Ahvaz ileri gelenlerini hemen tutuklatarak onlardan elli bin dinar para istedi. O sıralarda Ebû Zekeriyya Yahya b. Said es-Sûsi Beckem ile birlikte bulunuyordu³¹.

Ebû Zekeriyya şöyle anlatır :

Beckem'in ne düşündüğünü ve ne yapmak istediğini öğrenmek isteğim. Ona bir nasihatim ve tavsiyem olacağını bildirerek yanına gelmek istediğimi haber verdim. Beni huzuruna çağırdı, yanına varıp şöyle dedim: «Emirimiz! Sen şu dünyayı imar etmek, halifiye ve Müslümanlara hizmette bulunmak istediğini ve ülkenin yönetimini yoluna koymayı arzuladığını söylemektesin. Halbuki daha dün sahip oldukları varlıklarını kaybetmiş, memleketlerinden çıkarılmış, ellerindeki her şeyleri alınmış olan bu sürgün edilmiş kimselerden para istiyorsun. Onlar ülkelerinin uzağı-

29 İbn Miskeveyh'in kaydına göre Beckem, Müizziddevle ile çarpışmak üzere Muhammed b. Yınal et-Tercüman'ı bir miktar askerle Asker Mukrem'e göndermişti (I, 378).

30 İbn Miskeveyh, I, 378; İbnü'l-Esir, VIII, 340; *Sılatu't-Taberi*, 311; Defremery, *a.g.m.*, s. 138-139.

31 İbnü'l-Esir, VIII, 340; *Sılatu't-Taberi*, s. 311.

na düşmüş gurbetçilerdir. Daha dün onlardan bir çok kimse karınlarına ateşlerle dolu kazanlar konulup işkencelere çarptırılmışken, aynı şekilde onlara işkence ettirmeyi istiyor ve bu hususta emir veriyorsun. Bilmiyor musun ki bu yaptıkların işitilecek olursa tanıyan ve tanımayanlar sana buğzedecek ve sana karşı savaşacaklardır. Sen İbn Raik'in Basra halkına karşı takındığı kötü tavırını beğenmemiş ve onu kınamıştın. Gerçekten İbn Râik bütün Basra halkına karşı mı kötü davranmıştır? Hayır, vallahî o öyle yapmamıştır. Olabilir ki, Basralılardan sadece bir gruba eziyet etmiş ve küçük bir kitleye kötülükte bulunmuştur. Ancak Basra halkının tümü ona buğzetmiş, onu kınamış ve ona karşı gelmişti. Bölge halkı ise böyle bir işkence ve tavra asla tahammül edemez. Burası Rey ve Isfahan değildir. Burası hilafet merkezi ve çevresidir. Bunlar kolay kolay her şeyi kabullenmezler».

Ona bu sözleri söyledikten sonra Merdâvic'in yaptıklarını anlattım. Bunları işitince beni doğruladı ve ona yaptığım nasihatden dolayı memnun olduğunu bildirip Ahvazlıların derhal serbest bırakılmalarına dair emir verdi³².

Muizzüddeve b. Büveyh ile el-Beridi, Asker Mukrem'i ele geçirdince Ahvaz halkı varıp bu başarılarından dolayı el-Beridi'yi kutlamışlardı. Bu kutlama hey'eti içinde Ahvazlı Yuhanna adında iyi bir doktor bulunuyordu. O sıralarda da el-Beridi üç günde bir gelen bir ateşli hastalığa, sıtmaya tutuluyordu. el-Beridi bu doktora: «Ey Ebü Zekeriyya! Bu durumumu görüyor musun? Sıtma beni perişan etti» şeklinde hastalığından şikayet edince, tabip ona: «Karıştırmaktan ileri geliyor» diye karşılık vererek, yemek karıştırmayı ve hastalığının yemeklerin tesiriyle olduğunu ifade etmek istemişti. Ancak el-Beridi ona: «Bundan daha çok karıştırma mümkün müdür? Dünyanın altını üstüne getirdim» şeklinde karşılık vermişti.

Hep birlikte Ahvaz'a gidip orada otuz beş gün müddetle ikamet etmişler, bu arada el-Beridi İbn Büveyh'in yanından el-Basriyan'a kaçmıştı. İbn Büveyh el-Beridi'ye yazdığı mektupta ona serzenişte bulunup kaçıp gitmesinin ihanet olduğunu hatırlatmıştı.

32 İbn Miskeveyh, I, 379; İbnü'l-Esir, 341.

İbn Büveyn, el-Beridi'nin Basra'daki askerlerini istemiş, onları alıp Veşmgir'e karşı savaşmakta olan ağabeyi Rüküddevle'ye Isfahan'a yardımcı kuvvet olarak ulaştırmayı arzu etmişti. Bunun üzerine el-Beridi Basra askerlerinden dört bin kadar bir kuvveti hazırlayıp getirmişti. Bu Basralı askerler hazır duruma gelince el-Beridi Muizzüddeve'ye: «Eğer bunlar orada ikamet edecek olurlarsa, Deylemlilerle aralarında çarpışmalar meydana gelir. İyisi mi bunlar önce Sûs şehrine, oradan da Isfahan'a ulaşsınlar» diye görüş beyan edince Muizzüddeve buna muvafakat etmiş, arkasından Mehdi Kalesi'nde bulunan askerlerini de getirmesini el-Beridi'den istemişti. Muizzüddeve bu askerleri nehir yolu ile Vâsıt'a göndermeyi düşünmüştü. Ancak Muizzüddeve'nin bu istek ve davranışlarından korkan el-Beridi, kendisinin Yakut'a karşı yaptıkları Muizzüddeve'nin aynen ona yapmak istediğinden endişelenmişti.

Deylemler ona pek önem vermiyor ve iltifat da etmiyorlardı. el-Beridi Muizzüddeve'nin yanından kaçıp Sus'ta bulunan askerlerinin Basra'ya geri gelmelerini emretmiş ve Muizzüddeve'ye yazdığı mektupta iltizamına karşılık gerekli paraları ve malları ödeyebilmesi için Ahvaz'dan çıkıp gitmesini istemişti. Çünkü İmadüddeve İbn Büveyh tarafından Ahvaz ve Basra şehirleri el-Beridi'ye iltizam edilmişti. O, her sene Büveyhoğullarına on sekiz milyon dirhem para ödeyecekti. Muizzüddeve ağabeyi İmadüddeve'nin: «Gelirlerimize engel oldun» demesinden korktuğu için Ahvaz'dan Asker Mukrem'e çekilmişti. el-Beridi de Banâbâz'a geçmiş, adamlarını Ahvaz'a göndermişti. Diğer taraftan Muizzüddeve'ye gönderdiği mektup ve elçileriyle kendisinden korktuğunu bildiriyor, ondan emin olmak ve Ahvaz'ı rahatça koruyabilmek için Asker Mukrem'den Sus'a çekilmesini talep ediyordu.

Ebü Ca'fer es-Saymari ve benzeri kimseler Muizzüddeve'ye şunları söylemişlerdi: «el-Beridi Yakut'a yaptıklarını sana da yapmak istiyor ve seni tutuklatıp Beckem ve İbn Râik'a yakınlaşmak istiyor. Bu şekilde ağabeyin İmadüddeve'ye senin için geri çevirmeyi planlamaktadır». Bunun üzerine Muizzüddeve Asker Mukrem'den ayrılmaktan vazgeçti.

Beckem bu gelişmeleri haber alınca derhal yanında bulunan askerlerinin kürt ve arap olanlarından ikibin kişilik bir grubu Balba

adında bir kumandanının emri altında Sûs ve Cündeysabur üzerine sevkedip buraları ele geçirdi. Bu durumda Ahvaz el-Beridi'nin elinde kaldı³³. Muizzüddeve de Ahvaz bölgesinden yalnız Asker Mukrem'e sahib olabildi. Bunun için Müizzüddeve'nin emrinde bulunan askerler durumdan bir hayli sıkılmaya başlayınca bir kısmı ondan ayrılarak Fars bölgesine geri dönmeyi arzu ettiler. Ancak Muizzüddeve'nin ileri gelen en büyük iki kumandanı Asbahdost ve Musa Kayyâze³⁴ onlara engel oldular. Burada bir ay daha ikamet etmeleri halinde bütün maaşlarını ödemeyi taahhüt ettiler. Böylece Fars bölgesine gitmek isteyen askerler burada kaldı. Müizzüddeve de ağabeyi İmadüddeve'ye bir mektup yazıp durumu bildirdi. İmadüddeve'nin kardeşine yardımcı kuvvetler göndermesi üzerine bu kuvvetlerle maddeten daha güçlü bir noktaya geldi ve Ahvaz üzerine yürüyerek burayı istila etti. el-Beridi ise Ahvaz'dan Basra'ya kaçıp orada ikamet etti. İbn Büveyh de rahat bir şekilde Ahvaz'da yerleşti.

Beckem de İbn Büveyh yerine Bağdad'a hakim olmak arzusu ile Vâsıt'ta ikamet edip Bağdad'ı ele geçirmeyi düşünmüştü. Ancak Beckem bu düşüncesini açığa vurmadı. İbn Râik Ahvaz üzerine yürüyüp Büveyhoğullarını buradan çıkarmaları için Beckem'e yardımcı kuvvet olarak Ali b. Halef b. Tayyab kumandasında askeri birlikler sevketti. Büveyhoğullarını Ahvaz'dan çıkardıkları takdirde Ahvaz valiliğine Beckem'i, haraç işleri başına da Ali b. Halef'i tayin edeceğine söz verdi. Ali b. Halef Vâsıt'a Beckem'in yanına ulaştığında Beckem onu kendisine yardımcı ve kâtip tayin ederek onunla birlikte Vâsıt'ta bütün mallarına el koydu.

Diğer taraftan vezir Ebû'l-Feth, Bağdad'da işlerin bir hayli karışık gittiğini görünce Mısır ve Şam hususunda İbn Râik'i tamaha düşürmek istedi. Bunun için onunla sıhri bağlar kurdu. Ayrıca Ebu Bekr İbn Tuğç ile de aralarında akitler ve sıhri bağlar kuruldu³⁵. Vezir İbn Raik'a şöyle demişti: «Beni Mısır ve Şam'a gönderecek olursan bütün oranın mallarını ve gelirlerini toplar sana gönderirim». Bu teklifi alan İbn Raik Ebû'l-Feth'e hemen hareket

33 İbn Miskeveyh, I, 382 vd.; *Sılatu't-Taberi*, s. 313.

34 İbn Miskeveyh (I, 382-83) bunu «Feyyâze» şeklinde kaydeder.

35 Bu evliliklerle ilgili olarak geniş bilgi için es-Sûlî, a.g.e., 101; *Sılatu't-Taberi*, s. 314.

için hazırlanmasını söyledi. Ebû'l-Feth de 326/Rebiyülevvel (938 Ocak) ayında Şam'a doğru hareket etti.

Bu arada Beckem Vâsıt'ta ikamet edip de orada durumu bir hayli güçlenince İbn Raik bundan korkmuş ve Beckem'in bir gün Irak'a sahip olmayı arzu etmesinden bir hayli endişeye kapılmıştı. Bunun için Ebû Abdullah el-Beridi'ye yazdığı bir mektupta Beckem'e karşı onunla barış yapmak istediğini, Beckem'i Vâsıt'tan kovduğu takdirde yıllık göndereceği asker ve bunun yanı sıra altı yüz bin dinar karşılığında burayı el-Beridi'ye iltizam etmeyi teklif etmişti. Bu teklifin gerçekleşmesi için Ebu Ca'fer Muhammed b. Yahya b. Şirzâd, İbn Raik ile Ebu Abdullah el-Beridi'nin arasını bulmaya çalıştı. Beckem'e karşı oluşturulan bu anlaşma ile el-Beridiler Halife er-Radi Billah tarafından affedildi ve Ebu Abdullah'a hil'atler giydirdi. Bu ittifak gereği el-Beridi, İbn Râik adına hareket edecek ve Ahvaz'ın geri alınması için çalışacaktı. Ayrıca el-Beridiler merkeze hemen otuz bin dinar ödeyeceklerdi.

Bu durumu haber alan Beckem, korkmaya başladı. Bunun üzerine ne yapması gerektiği hususunda adamlarıyla istişare edince önce Ebû Abdullah el-Beridi'den başlamasını, hilafet makamına taarruzda bulunmamayı tavsiye edip, el-Beridi'nin işini bitirmeden Muhammed İbn Râik ile karşı karşıya gelmemesini öğütlediler. Bunun üzerine Beckem, askerlerini toplayıp el-Beridi üzerine Basra'ya yürüdü, Ebû Abdullah da azatlı kölelerinden Ebû Ca'fer Muhammed el-Hammâl komutasında sayıları bine varan bir askeri birlik hazırlayıp Beckem'e karşı gönderdi. İki ordu karşılaşmış çarpışmalara başladıktan sonra el-Beridi'nin askerleri mağlup olup geri çekildiler. Beckem ise onları izleyemedi.

el-Beridi ve adamları olup bitenleri gözetlemek ve durumu öğrenmek üzere Matara'da beklemekte idiler. Askerlerinin geri geldiğini öğrenince korkup endişeye kapıldılar. Ancak sağ salim geri döndüklerini ve aralarından tek bir kişinin bile öldürülmediğini görünce buna bir hayli sevindi.

Beckem'in niyeti bu saldırısıyla el-Beridi'yi zelil edip bertaraf etmek ve İbn Râik ile olan ilişkilerini koparmaktı. Beckem'in gönlünde yatan Bağdad şehri idi. Bunun için el-Beridi'yi mağlup etmesinden iki gün sonra ona yazdığı mektupta olup bitenlerden do-

layı özür diliyor ve şöyle yazıyordu: «Önce sen bana saldırarak işi başlattın. Bana karşı İbn Râik ile anlaştın, ona bir hayli mal ve para ulaştırdın. Bu senin bana karşı ikinci yanlış davranışın oldu. Daha önce de Deylemilerle bir olup Ahvaz'da bana saldırdınız. Yine bu sefer seni ve adamlarını affettim. Eğer geri çekilmelerinden sonra askerlerini takip edip kovalasaydım, onların büyük bir kısmı suda boğulur, geri kalanların çoğu da öldürülürdü. Fakat ben seninle anlaşma yapmak istiyorum. Bağdad'ı ele geçirecek olursam sana Vâsıt'ı verir, buraya vali tayin eder ve seninle akrabalık bağları kurarım». Bu mektubu alan Ebu Abdullah el-Berîdî Allah'a şükür için secdeye kapanmış ve Beckem'e bir daha saldırmamak üzere yemin edip onunla barış anlaşması yapmıştı. Bu anlaşmadan sonra Vâsıt'a dönem Beckem, İbn Râik'a karşı gerekli tedbirleri almaya ve Bağdad'ı ele geçirmeye çalıştı³⁶.

Bu arada vezir Ebû'l-Feth b. Ca'fer b. el-Furât vezâreti yürütemeyip acizliğinden Suriye'ye gidince halife er-Râzi Billâh, Ebû Ali b. Mukle'yi vezârete tayin etti. Vezir olmasına rağmen Ali b. Mukle'nin yönetimde hiç bir etkinliği yoktu. Devletin bütün işlerini yine İbn Râik yürütüyordu. Daha önce İbn Mukle'nin ve oğlunun bütün mal ve paralarına el konmuştu. Tekrar vezârete geri geldiğinde bunların kendisine iade edilmesini istediği halde İbn Râik bu isteğe pek kulak asmadı. İbn Mukle İbn Râik'in yakın adamlarından yardım isteyip mallarının geri verilmesi hususunda kendisine yardımcı olmalarını dilediği halde hiç kimse onun bu isteğini yerine getiremedi. İbn Mukle bu mal ve paralarına kavuşamayınca İbn Râik'in aleyhinde bulunmaya başladı ve Beckem'e yazdığı mektubunda İbn Râik'in yerine kendisinin daha layık olduğunu söyleyip onu bu hususta ümitlendirdi. Diğer taraftan Rey'de bulunan Veşmgir'e aynı anlamda mektuplar yazıp onu da bu hususta ümit sahibi kıldı. Bunlar yetmiyormuş gibi, Halife er-Râzi'ye yazdığı mektuplarda İbn Râik'i ve adamlarını tutuklamayı tavsiye ediyor, onları tutukladığı takdirde üç milyon dinar parayı müsadere edeceğini ve bu parayı halifeye teslim edeceğini vaat ediyordu. Bütün bunların yanısıra İbn Râik'in yerine Beckem'i tayin etmeyi de halifeye telkin edip durmakta idi. Bu söylenenler hoşuna gitmediği halde halife er-Râzi Beckem'i bu hu-

36 İbn Miskeveyh, I, 384-385; İbnü'l-Esir, VIII, 344; *Sılatu't-Taberî*, s. 314.

susta ümitlendirdiği gibi İbn Mukle de acele ile Beckem'e mektup yazıp halifenin bu teklife razı olduğunu bildirdi ve bir an evvel Bağdad'a hareket için acele etmesi hususunda onu teşvik etti³⁷. İster istemez bu durumda halife ve İbn Raik'in arası açılmış, Halifenin gönlünde ona karşı bir kırgınlık meydana gelmişti³⁸.

Diğer taraftan İbn Mukle, kendisi ile halifenin varmış olduğu anlaşma gereğince İbn Râik'in işi tamamlanıncaya kadar gelip Dâru'l-hilâfe'de ikamet etmeyi istedi. er-Râzi Billâh da onun bu isteğine ses çıkarmadı. Oraya gelmesi pek hoş karşılanmamasına rağmen İbn Mukle Ramazan ayının son gününde Dâru'l-hilâfe'ye gelip yerleşti. O şöyle demişti: «Ay parıltılarının altında gizlenmiştir. O sırları saklamaya ve muhafaza etmeye yarar». Ancak İbn Mukle bütün bu yaptıklarında Allah rızasını gözetmediğinden dolayı bütün sırları açığa çıkmış ve yapmak istedikleri her tarafta yayılmıştı. Dâru'l-hilâfe'ye gelip yerleştiği halde er-Râzi Billâh onu kesinlikle yanına yaklaştırmadı. es-Sülî'nin kaydettiğine göre İbn Mukle Dâru'l-hilâfe'ye yerleştikten sonra kaldığı odadan er-Bâzi'ye bir mektup yazarak İbn Râik ve İbn Mukatîl'i yakalayıp öldürebileceğini ve milyonlarca dinarlarını müsadere edebileceğini bildirdi. er-Râzi ise böyle önemli ve gizli tutulması gereken bir konunun yazışma ile olmaması gerektiğini söyleyerek yanına gelip bu hususta görüşebileceğini bildirir. Geceleyin gizlice er-Râzi'nin yanına gelen İbn Mukle hemen alınıp bir odaya hapsedildi. Ertesi gün halife er-Râzi İbn Râik'i çağırıp İbn Mukle'nin yazdığı mektupları ona gösterdi. İbn Râik er-Râzi'ye bu davranışından dolayı teşekkür etti³⁹. Ancak Ramazan bayramı sonrasına kadar hiç bir şey olmamış gibi İbn Mukle ile er-Râzi arasında elçiler gidip geldi ve yazışmalar devam etti⁴⁰. Sonra İbn Râik'in ha-

37 İbn Miskeveyh, I, 386; İbnü'l-Esir, VIII, 344; *Sılatu't-Taberî*, 314-315; İbn Kesir, XI, 188.

38 es-Sülî, 102-103; H. Zirîkî, *el-A'lâm*, 125.

39 es-Sülî (s. 105) bu yazışmaların ve İbn Mukle'nin kurduğu tuzakların İbn Raik'e Halife tarafından değil el-Husaybi tarafından haber verildiğini kaydeder.

40 İbnü'l-Esir bu oyların Ramazan'da olduğunu kaydederken es-Sülî (s. 103) ise şevval ayında yazışmaların meydana geldiğini yazmaktadır. *Sılatu't-Taberî* (s. 315)'de ise İbn Mukle'nin Ramazanın son günlerinde bu teklifini Halife'ye iletip arefeden bir gece önce saraya girdiğini ve diğer olayların da şevvalde meydana geldiğini kaydeder.

cibi Fatik ile birlikte bir grup görevli İbn Mukle'yi tutuklu bulunduğu odadan çıkarıp getirdiler. 326 Şevval (938 Ağustos) ayının ortalarında sağ eli kesildikten sonra hücrelerine kapatıldı. Hacib Fatik Muhammed b. Raik'e giderek olanları aktardı. Diğer taraftan İbn Mukle hala er-Râzi'ye mektuplar yazıyor ve vezârete tayini hususunda ısrar edip duruyordu. Elinin kesik olmasının vezarete engel olmadığını er-Râzi'ye hatırlatan İbn Mukle, kalemi kesik eline bağlayıp mektuplarını hala kendisi yazıyordu⁴¹.

Diğer taraftan Beckem Bağdad yakınlarına ulaştığında bunu kendi aralarında konuşan hizmetçilerden işiten İbn Mukle: «Beckem buraya varacak olursa beni kurtaracaktır, o zaman da İbn Râik'a gösteririm ve ondan nasıl intikam alacağımı ben bilirim» demişti. Eli kesildiği, yetmiyormuş gibi, İbn Mukle tekrar İbn Râik'in aleyhinde halkı kışkırtmaya ve çektiği zulümleri halka anlatmaya başladı. Halkı İbn Râik'a karşı teşvik ettiğini haber alan halife er-Râzi ile İbn Raik bu defa derhal dilinin kesilmesini emrettiler. Daracık bir hücreye hapsedilerek orada bırakılan Ali İbn Mukle burada bir çok musibetlere düçar oldu. Eli kesik olduğu halde kendisine hizmet eden kimse yoktu. Bulunduğu yerde tek eliyle kuyudan su çekiyor, kovanın ipini bir eli ve ağzıyla tutuyordu. O, burada son derece acı günler geçirdi ve çok sıkıntılar çekti. Nihayet hapiste iken vefat eden İbn Mukle önce Lâru'l-hilâfe'ye gömüldü, sonra akrabaları naşını isteyince gömülü bulunduğu mezarı eşilerek akrabalarına teslim edildi. Akrabaları cenazesini evine götürüp gömdüler, fakat sonra kabri tekrar eşilerek başka bir eve taşınıp orada defnedildi⁴².

Bu arada İbn Mukle'nin er-Râzi Billâh ile birlikte kendisini Emiru'l-ümeralığa tayin etmeyi düşündüklerine dair mektuplar alan Beckem gerçekten Emiru'l-umeralığa heves etmiş ve İbn

41 İbn Miskeveyh, I, 357 vd.. İbn Tağribirdi, İbn Mukle'nin elinin kesilmesi ile ilgili olarak kadılarından fetvanın alındığı söyleniyorsa da buna dair bir bilginin bulunmadığını kaydeder. *en-Nücum*, III, 262.

42 İbnü'l-Esir, VIII, 247-248. İbn Mukle üç kez vezarete gelmiş, üç ayrı halifeye vezir olmuş ve üç defa büyük yolculuğa çıkmıştı. Bu yolculukların ikisinde Şiraz'a sürgüne gönderilmiş, diğerlerinde ise vezir olarak Musul'a gitmişti. Ayrıca üç defa gömülmüştü ve hizmetçilerinden üçü de onun en yakın adamlarıydı. Ayrıca bk. *Sılatu't-Taberi*, s. 315; İbn Kesir, XI, 188; İbn Tağribirdi, III, 262.

Raik'a olan bağlılığından vaz geçerek sancakları üzerine yazdırmış olduğu «Beckem er-Raikî» ibarelerini hemen sildirerek Vâsıt'tan hareketle 1 Zilka'de 326 (30 Ağustos 938) gününde Bağdad'a gelmek üzere harekete geçti.

İbn Raik Beckem'in Bağdad'a gelmesini istemiyordu, er-Râzi'ye ricada bulunup onu tekrar Vâsıt'a geri dönmesi için ikna etmeye ve ona bu hususta mektup yazmaya teşvik etti. er-Râzi Billah gerçekten İbn Raik'in isteği üzerine Beckem'e bu hususta mektup yazıp bunu haciblerden İbn Serhân ile birlikte gönderdi. Fakat Beckem, er-Râzi'nin geriye dönmeyi tavsiye eden mektuplarını alınca tutup yere atmış ve er-Râzi'nin isteklerine hiç kulak asmayarak 11 Zilkade Pazar günü⁴³ Deyâli nehrinin doğu sahiline gelip konaklamıştı. Nehrin batı yakasında da İbn Râik'in adamları duruyordu. Beckem'in adamları birden nehre atlayıp yüzerek karşı tarafa geçmeye başladılar. Bunları gören İbn Raik'in adamları buldukları noktadan geriye çekildi. İbn Râik Deyâli nehrinin kenarından geri çekilip Dâru'l-Hilâfe kapısına geldiğinde içeri girmek istedi. Fakat kapılar yüzüne kapandı. Beckem'in adamlarına karşı direnen olmayınca rahatlıkla Bağdad'a girdiler. İbn Raik Beckem'in gelmesi üzerine yakın adamlarından Bedr el-Harşeni ile birlikte Bağdad'dan ayrılıp Ukbara'ya gitti. İbn Raik Bağdat'tan ayrılırken halk onun aleyhinde tezahüratta bulunmuş ve «yaptıklarının cezasını çekiyorsun» diye bağırışlardı. Beckem de 13 Zilkade 326 (10 Eylül 938) günü Bağdad'a girdi⁴⁴. Ertesi gün er-Râzi Billâh onu huzuruna kabul ederek yedi ayrı hil'at giydirip Emiru'l-ümera makamına tayin etti. Beckem üçgün sonra er-Râzi Billâh'ın imzasıyla İbn Raik'in yanında bulunan kumandanlara mektuplar yazdırarak Bağdad'a geri dönmelerini emretti. Gerçekten İbn Raik'in yanında bulunan kumandanlar başta Bedr el-Harşeni olmak üzere bu emir gereğince ondan ayrılıp tümüyle geri döndüler⁴⁵.

43 es-Sülfî, 106.

44 es-Sülfî, s. 106; İbnü'l-Esir onun 13 Zilkade'de Bağdad'a girdiğini kaydederken (VIII, 348) İbn Miskeveyh (I, 395, 396) 12 Zilkade pazartesi gününü kaydeder, *Sılatu't-Taberi* (s. 316) de de aynı şekilde 12 Zilkade tarihi terah edilmiştir. Ayrıca bk. Defremery, *a.g.m.*, s. 144.

45 es-Sülfî, s. 106; İbn Miskeveyh, I, 396; İbnü'l-Esir, VIII, 347 vd.; İbn Kesir, XI, 189.

İbn Râik gelişmelerin bu şekilde seyrettiğini görünce Bağdad'a geri dönüp orada gizlendi. Beckem ise Mu'nis'in köşkünde konakladı ve Bağdad'a tamamen hakim vaziyete geldi. Sonra el-Kûfi ve İbn Mukatil'in nerede olduğunu haber verene onbin dirhem mü-kafat verileceği, onu saklayanların ise derhal öldürüleceği ilan edildi. Ayrıca birçok kimsenin yanısıra İbn Raik'in annesine ait onbin dinar müsadere edildi⁴⁶. Ebû Bekr b. Raik'in Emirü'l-umeralığı bir yılı on ay, on altı gün sürmüştü. Beckem'in Bağdad'a varmasından önce Ebû Zekeriyya Yahya b. Said es-Sûsi'yi İbn Raik'e göndermişti.

Ebû Zekeriyya şöyle anlatır :

Beckem'e İbn Raik ile arasını bozmamasını ve ona karşı ale-nen rekabet etmemesini tavsiye ettiğimde bana: «Neden bunları bana tavsiye ediyorsun?» diye sorunca, ben de ona : «İbn Raik senin reisindir ve sen onun emrinde çalışmış bir kimsesin. Aynı zamanda o senden daha güçlüdür. Adamları çok daha fazladır ve halife de şu anda ondan yanadır. Onun malı senin malından çok daha fazladır» demiştim. Bu sözlerim üzerine bana şöyle karşılık vermişti: «Adamlarının çok olduğuna bakma, hepsi aynen içi boş ceviz gibidirler. Ben onları çok denedim. Onların çokluklarına azlıklarına hiç de aldırış etmem. Halifenin bu gün için ondan yana olması meselesine gelince, bu bana asla zarar vermez. Adamlarımın katında da pek önemli bir olay değildir. parasının benden çok daha fazla olması bir önem taşımaz. Ben adamlarıma gerekli ödemeleri yapmışımdır, ayrıca her zaman bana yetecek kadar da yanımda yedek akçem vardır». Sonra: «Sence yanımda ne kadar para olabilir?» diye sorunca onu bilmediğimi söyledim. Buna rağmen: «Ne kadar tahmin edersin?» diye ısrar edince: «yüzbin dirhem» dedim. O bunun üzerine: «Hay Allah sana mağfiret etsin; şu anda yanımda hiç de ihtiyacımı duymadığım elli bin dinarlık bir param var» demişti.

Beckem Bağdad'ı istilâ ettiğinde bana: «Hatırlıyor musun sana: «Yanımda elli bir dinar para var» dediğim gün? Vallahi o

⁴⁶ es-Sull, s. 106-108.

gün elimde elli bin dirhemden⁴⁷ başka tek kuruşum mevcut değildi» demişti. Ben de ona: «Bu da benim katımda senin güvenilirliğini yitirir demektir» şeklinde karşılık verince o: «Hayır, sen İbn Raik'a giden elçimdin. Eğer yanımda az para olduğumu sana söyleseydim, gerçekten maneviyatın zayıflar, gerekli müdafaayı yapamaz, böylece düşman bize galip gelirdi. Bundan dolayı senin maneviyatını güçlendirmeyi ve güçlü bir moral ile oraya varıp İbn Raik ile konuşmanı ve onun kalbine korku salmanı arzu etmiştim». Beckem'in bu sözlerini Ebû Zekeriyya şöyle değerlendirmektedir: «Bana bunları anlatınca gerçekten kurduğunu planlar ve zekâsının seviyesini anladım ve yaptıklarını beğendim»⁴⁸.

Halife er-Râzi ve Beckem'in Musul'a; İbn Raik'in de Yeniden Ortaya Çıkıp Şam'a Gitmeleri

3 Muharrem 327 (31 Ekim 938) salı günü halife er-Râzi Billâh ile yeni Emirü'l-ümera Beckem Musul ve Diyar-Rabia'ya gittiler.

Nasirüddeve b. Hamdan her yıl Bağdad'a göndermesi gereken iltizam bedellerini göndermemiş, Halife er-Râzi de bundan dolayı ona bir hayli içerleyerek Beckem ile birlikte, yanında Kadı el-Kudat Ebû'l-Hüseyn Ömer b. Muhammed'i de alarak Musul'a gitti. Tekrit'e ulaştıklarında Beckem Dicle nehrinin doğu yakasından yoluna devam ederken er-Râzi orada ikamet etti. Nasirüddeve Beckem'i Musul'a altı fersahlık bir uzaklıkta bulunan, «el-Kuheyl» denilen mevkide karşıladı. Aralarında şiddetli çarpışmalar oldu. Bu savaşta Nasirüddeve mağlup olarak geri çekildi, adamları da Nusaybin'e döndüler⁴⁹. Beckem onları takip ederek Muharrem ayının son günlerinde Musul'a girdi ama burada konaklamaksızın Nusaybin'e kadar yoluna devam etti.

⁴⁷ İbn Miskeveyh, I, 398; *Sılatu't-Taberi* s. 316. Buna karşılık İbnü'l-Esir Beckem'in o anda yanında beş bin dirhem olduğunu söylediğini kaydeder (VIII, 348).

⁴⁸ İbnü'l-Esir, VIII, 348; *Sılatu't-Taberi*, s. 316.

⁴⁹ İbn Miskeveyh (I, 405 savaşın ilk anlarında Beckem'in adamlarının mağlup olduklarını daha sonra Beckem'in bizzat kendisinin Nasirüddeve üzerine hamle yapmasıyla üstünlük sağladığını kaydeder. Aynı bilgiler için bk. *Sılatu't-Taberi*, s. 317; İbn Tağribirdi, *en-Nucüm*, III, 264.

Beckem Nusaybin'e ulaştığında Nasirüddeve İbn Hamdan Amid'e varmıştı. Beckem buradan er-Râzi Billâh'a başarılarını ve fetih müjdesini bildirdi. Bunun üzerine halife Tekrit'ten hareket ederek Musul'a gitmek üzere nehir yoluyla yola koyuldu ve 3 Safer 327 (30 Kasım 938) günü Musul'a girdi. er-Râzi Billâh'ın yanında bir grup Karmatî bulunuyordu. Bunlar Beckem'in zafer mektubu ulaşmadan evvel mali sıkıntılarından dolayı er-Râzi'nin yanından ayrılıp, Bağdad'a gittiler. Muhammed İbn Râik de sürekli olarak bunlarla mektuplaşıyordu. Bin kişi civarında olan bu Karmatîlerin Bağdad'a ulaşması üzerine onların da desteğini alan ve bir müddetten beri Samarra'lı bir kâtibinin evinde gizlenmekte olan İbn Raik 2 veya 3 Safer günü ortaya çıkarak Dâru'l-hilâfeye saldırmaksızın Bağdad'a hâkim oldu⁵⁰.

İbn Raik Bağdad'ta ortaya çıkınca Ca'fer b. Verka Ahmed b. Hakan ona katılarak Bağdat'taki hakimiyetini sağlamada ona yardımcı oldular. Burada İbn Raik'in adamları Beckem'in evini bastılar, içerdekiler önce direnip gelenleri geri püskürttülerse de sonra oradan ayrılıp kaçarak Samarra'ya gittiler. Ancak Beckem'in yakın adamlarından olan Saygun ve Yaruh (Yaruc) adında iki kişi İbn Raik'ten eman isteyip ona sığındılar. Bu karışıklıklar sırasında Beckem'in sahibu's-şurtası olan Ahmed b. Bedr eş-Şerabî şehri korumaya çalışıyordu. Diğer taraftan Muhammed b. Yinal et-Tercüman da Vasıt'tan Bağdad'a gelerek Ahmed b. Bedr eş-Şerabî ile birleşip İbn Raik ile çarpışmalara giriştiler. İbn Bedr eş-Şerabî bu çarpışmalar sırasında yaralandı ve evine götürdükten üç gün sonra orada öldü. İbn Raik ile olan bu çarpışmalar 8 Safer (5 Aralık 938) günü meydana gelmişti.

İbn Raik'in yakın adamlarından olan Ebu Bekr İbn Mukatil de bu arada ortaya çıkıp İbn Raik'e bir hayli mal ve para verince Karmatîlere dağıtılıp susturuldu. İbn Raik de Munis'in evi diye bilinen eski evine gidip yerleşti. Bu durumu haber alan er-Râzi Billâh derhal nehirden karaya çıkıp yanında bulunan kâtibi Ali b. Halef b. Tannab ile birlikte Musul'a giderek oradan Beckem'e durumu bildirdi. Bu haberi alan Beckem'in Nusaybin'den geri dönmesi üzerine durumdan haberdar olan Nasirüddeve de Amid'

50 es-Sülfî, s. 117 vd.; İbn Kesir XI, 189; Zirikli, *el-A'lâm*, aynı yer.

den Nusaybin'e geldi ve böylelikle Nusaybin ve Diyar-Rabia tekrar Hamdanilerin eline geçti. Bu olaylar karşısında Beckem endişeye kapılıp geleceğinden kormaya başladı. Bunun için adamlarından bazıları yavaş yavaş süzülüp Bağdad'a doğru yola koyuldu. Beckem adamlarını yanında tutmayı gerekli görüyordu.

Bu arada İbn Raik'in Bağdad'ı hakimiyeti altına aldığı haberi kendisine ulaşmadan evvel durumdan haberdar olmadığı için Nasirüddeve Beckem ve Halife er-Râzi'ye mektup gönderip barış yapmayı talep etti ve borçlarından ilk etapta beş yüz bin dirhemlik bir kısmı hemen gönderdi⁵¹. Bunu öğrenen Beckem duruma sevinerek hemen sulh yapılması için er-Râzi'ye haber ulaştırdı. Halife er-Râzi önce bu teklifi reddetti, sonra da kabul edince aralarında barış yapıldı. Ayrıca Halife er-Râzi, İbn Hamdana sadakat yemini ettirmek ve va'dettiği paraların ilk taksidini almak üzere kadı Ebu'l-Hüseyn İbn Ebi's-Şevrib'i gönderdi. Beckem ile Nasirüddeve arasında sıhrî akrabalık kuruldu. Barışın akdinden sonra er-Râzi ve Beckem Bağdad'a doğru harekete geçtiler. Muhammed İbn Raik'in Bağdad'a girmesinden sonra Muhammed İbn Yinal et-Tercüman İbn Raik'in önünden kaçarak Musul'a geldi. İbn Yinal et-Tercüman ve yanındakiler İbn Raik'in Bağdad'a girişini ve Karmatîlerden üçyüz kişilik bir grubun ona katıldığını anlattılar. Ca'fer İbn Verka'nın adamlarında olan Bedî İbn Raik'e karşı direndiyse de bir başarı elde edemedi. İbn Raik şehrin dışında et-Musalla'da iken ordudan bir grup el-Hucariyye askerleri ve halktan birçok kimse ona giderek onun yanında çarpışmak üzere emrine girdiler. O sırada Ca'fer İbn Verka, Ahmed İbn Hakan ve İbn Bedr eş-Şarabî saltanat sarayında idiler. İbn Raik onlara haber gönderip eskiden Munis'e ait olan ve Emirü'l-ümera iken içinde ikamet ettiği evine gitmek istediğini bildirdi. Burası Beckem tarafından ele geçirilmişti. Ancak söz konusu adamlar İbn Raik'e bu eve gelip oturmaya izin vermeyince aralarında çarpışmalar çıktı. Bunlar İbn Raik'e mağlup oldular ve bu çarpışmalarda İbn Bedr eş-Şarabî öldürüldü. Bazı kimseler İbn Raik'ten eman istediler. O da onlara eman verdiği gibi bazı mukafatlarda va'detti. Sonra İbn Raik evine yerleşmek isterken Tekinek et-Türki ona karşı direndiyse de buraya hakim olup evine yerleşti. Aynı şekilde Muhammed

51 *Sılatu't-Taberi* (s. 317)'de bir milyon dirhem gönderdiği kaydedilir.

b. Yinal et-Tercüman da İbn Raik ile çarpıştı. Fakat İbn Raik'e mağlup oldu. Bunun da gayesi İbn Raik'i Bağdat'tan uzaklaştırmaktı ama bu işte o da başarılı olamayınca Beckem'in yanına Musul'a gitti. İbn Raik Beckem'in eşyasını buradan atarak evine yerleşti.

Muhammed İbn Raik Bağdat'a tamamen hakim olup Munis'in evinde yerleşince Bağdat şurtalığına İbn Yezdâd'ı, o günlerdeki katipliğine Sâfi el-Hazin'in eski katibi Ebu Galib'i, ordu kumandanlığına da İbnü'l-Kalanisi'yi getirdi. Ayrıca Türklerden Saygun ve Yaruh Bağdat'ın doğu yakasında görev aldılar. Şehirde her nedense ayak takımı egemen oldu. İbn Raik'in adamlarından Fatik güzel ve düzenli bir ordu ile Babu'l-Enber'dan 2 Rabiü'l-evvel 327 (28 Aralık 938) perşembe günü el-Lü'lü ile birlikte şehre girdi. Lü'lü'nün sancakları üzerinde «Lü'lü er-Raiki» ibareleri yazılıydı.

Fatik'in de Lü'lü ' ile birlikte Bağdat'a girmeleri üzerine İbn Raik artık şehire tam bir egemenlik kurdu. Bu arada Hilafet'e yeni bir aday düşünülürse de maddi yönden bu külfetin altından kalkamayacaklarını söyleyen İbn Mukatil'in mulahazaları üzerine bundan vazgeçildi. Hatta el-Fadl b. el-Me'mun'un Hasan ve Hüseyin adındaki iki oğlu tutuklu buldukları yerden alınıp İbn Raik'in evine götürülmüş, ancak bu düşünceden vaz geçilince yerlerine iade edilmişlerdi. Sonra İbn Raik Beckem ve Halifeye yazdığı mektuplarda yaptıklarından dolayı onlardan özür dileyip Ebü Ca'fer Muhammed b. Yahya b. Şirzad'ı onlara elçi göndererek sulh yapılması ve bu konudaki isteklerini bildirdi. İbn Raik'in elçisi Musul'a gelip mektubu Beckem'e sundu, Beckem de gelen elçiye izzet ve ikramda bulunarak onu yanı başında oturtup ona karşı gayet iyi davrandı. Daha sonra durumu ve elçiyi er-Râzi'ye takdim edince Halife ile Beckem İbn Raik'in isteğine olumlu cevap vererek Kadı el-Kudat Ebu'l-Hüseyin Ömer b. Muhammed'i mektupla birlikte ona gönderdi ve Fırat nehri yolu Diyar-Mudar, Haran, er-Ruha ve çevresi ile Kinnesrin ve Avasım bölgelerini onun emrine vermeyi kabul etti⁵². İbn Raik de bu teklifi kabul ederek 3 Rebiü'l-ahir (28 Ocak 939) pazar günü Bağdat'tan ayrılıp tayin

52 Bu bölgelere Cundeşapur ilave ediliyorsa da buraya uzak olmasından dolayı pek makul görülemez, bk. *Sılatu't-Taberi*, s. 318.

edildiği yeni bölgesine yöneldi. İbn Raik'in Bağdat'ı terk etmesinden sonra olayları kontrol etmek ve asayiş sağlamaya üzere Buşra el-Esrem Bağdat şurtalığına tayin edildi. O da gelip bütün işleri er-Râzi adına devrederek şehrin iki yakasına hakim oldu. Diğer taraftan er-Râzi Billah ile Beckem 9 Rebiülahir 327 (3 Şubat 939) günü Bağdat'a geri döndüler⁵³.

İbn Raik'in Suriye'deki hakimiyeti

İbn Raik Halife ve Beckem ile anlaştıktan sonra Suriye'ye gitti ve ertesi yıl yani 328 (939-940)'de Suriye bölgesini tamamen ele geçirdi ve buraları istilâ etti. İbn Raik Suriye'ye girdiğinde Humus'a gidip önce burayı ele geçirdi, sonra Humus'tan hareketle Dımaşk'a vardı. O sıralarda da İhşidilerin «Budeyr» adıyla meşhur olan Bedr b. Abdullah el-İhşidi Dımaşk valiliğini yürütüyordu. İbn Raik Dımaşk'a girdiğinde Budeyr'i buradan çıkararak şehre hakim oldu ve oradan da er-Remle'ye gidip burayı da ele geçirdi.

İbn Raik Mısır'a yürümek üzere el-Ariş'e doğru hareket etti. Muhammed b. Tuğç el-İhşidi onunla karşılaşarak çarpışmalara giriştiler, ancak bu savaş neticesinde el-İhşidi mağlup olup geri çekildi. İbn Raik elde ettiği zaferin etkisiyle etrafı yağmalamağa başladı. İbn Raik'in askerleri zaferin sarhoşluğu ile İhşidoğullarına ait bir çadira gelip oturmuşlar, o sırada pusulara gizlenmiş olan bir İhşidi grubu üzerlerine çullanarak onları darmadağın etmişti. Bu mağlubiyetten İbn Raik yetmiş adamı ile birlikte kurtulup son derece perişan bir vaziyette Dımaşk'a zorla geri dönebildi⁵⁴.

Daha sonra İhşid Muhammed b. Tuğç, kardeşi Nasr b. Tuğç'u kalabalık bir ordu ile İbn Raik üzerine Suriye'ye gönderdi. İbn Raik İhşidoğullarının Suriye üzerine büyük bir orduyla geldiklerini haber alınca Dımaşk'tan hareket ederek onlara doğru yöneldi. Her iki ordu «el-Lücün» denilen yerde 4 Zilhicce 328 (10 Eylül 940) günü karşı karşıya geldiler. Aralarında meydana gelen savaş so-

53 es-Sûh, s. 118-122; İbn Miskeveyh, I, 407-409; İbnü'l-Esir, VIII, 353 vd.; İbn Kesir, XI, 189.

54 İbnü'l-Esir, VIII, 363; İbn Kesir, XI, 192; İbn Tağribirdî, *en-Nücüm*, III, 266; Zirikil, *el-A'lâm*, Beyrut 1984, 123 (İbn Raik mad.), Defremery, *a.g.m.*, s. 146, 147.

nunda Ebû Nasr b. Tuğc'un askerleri mağlup oldu ve Ebû Nasr öldürüldü. Muhammed İbn Raik Ebû Nasr'ı kefenleyip tahnid ettikten son bir tabuta koyarak Mısır'da bulunan ağabeyi İhşid'e oğlu Müzâhim b. Muhammed b. Raik ile birlikte gönderdi. Yazdığı bir taziye mektubuyla da başsağlığı diliyor ve meydana gelen olaylardan dolayı özür beyan ederek kesinlikle Ebû Nasr'ın öldürülmesini istemediğine dair yemin ediyordu. İşte bundan dolayı da ona kardeşine karşılık oğlunu gönderiyor, dilediği takdirde onu öldürüp Ebû Nasr'ın intikamını almasını söylüyordu. Ancak İhşid Raik'in oğlu Muzahim'i gayet iyi karşılayıp, ona iyi davrandı ve hil'at giydirip babasına geri gönderdi. Ayrıca İbn Raik ile İhşid arasında hakimiyet bölgeleri tamamen ayrıldı. Er-Remle dahil olmak üzere Mısır İhşidoğullarına, Suriye bölgesi de Muhammed b. Raik'e bırakılıyordu. Er-Remle sınır kabul edildi. Bundan başka her yıl İhşid Muhammed b. Tuğc er-Remle'nin kendisine verilmesinden dolayı İbn Raik'a yıllık yüz kırk bin dinar bir para ödeyecekti⁵⁵. Artık Muhammed İbn Raik Suriye'ye tamamen egemen oldu ve burada adeta mustakil bir yönetici gibi davranmaya başladı.

Bu arada er-Râzi Billah 16 Rebiulevvel 329 (19 Aralık 940) cumartesi günü yedi yıla yakın hilafetten sonra 32 yaşında iken istiska kastalığından vefat etti⁵⁶. O sıralarda Beckem Vâsıt'da bulunuyordu. Bağdad'a gönderdiği mektubunda devlet ileri gelenlerinin bir araya gelerek takvasından emin oldukları birini tayin etmelerini istiyordu. Kâtib, Ebu Abdullah Ahmed b. Ali el-Kufî Bağdad'a bu mektubu ulaştırdıktan sonra vezir Ebu'l-Kasım Süleyman b. el-Hasan ve diğer vezirler Abbas oğulları, Alioğulları, divan başkanları, kadılar, fakihler ve şehrin ileri gelenleri bir araya gelerek yeni halifeyi belirlemeye çalıştılar. Uzun müzakerelerden sonra el-Muktedir'in oğlu İbrahim üzerinde ittifak ettiler. Er-Radi'nin vefatında hemen hemen dört gün sonra 20 Rabi'ül-evvel

55 İbn Miskeveyh, I, 414; İbnü'l-Esir, VIII, 363-364; *Sılatu't-Taberi*, s. 322; İbn Kesir, XI, 192; Zirikli, *el-A'lâm*, aynı yer; Defremery, *a.g.m.*, 150-152.

56 es-Sûli, 183. İbn Miskeveyh de cuma gecesi vefat ettiğini kaydeder (I, 416-417). İbnü'l-Esir, VIII, 366; *Sılatu't-Taberi*, 323; İbn Kesir, XI, 196; İbn Tağribirdi, *en-Nucâm*, III, 270-271.

(23 Aralık 940) günü İbrahim İbnü'l-Muktedir «el-Muttaki Lillah» lakabıyla hilafete getirildi⁵⁷.

Beckem, er-Râzi'nin vefatından sonra Daru'l-hilafede bulunan en güzel eşyayı kendisine ayırmaları için adamlarını görevlendirdi. Yeni halife el-Muttaki Lillah hacibliğe Ebu'l-Kasım Selame et-Tuluni'yi tayin etti. Eski vezir Süleyman b. Hasan'ı da görevinde bıraktı. Ancak bu vezirin hiç bir fonksiyonu yoktu. Bütün işleri Beckem ve onun katibi Ebu Abdullah el-Kûfi yürütüyordu⁵⁸.

Ayrıca el-Muttaki Lillah Vâsıt'ta bulunan Beckem'e hil'atler göndererek onun da Emirü'l-ümeralığını onayladı. Ancak Vâsıt civarında bulunan Beckem bir gün çıktığı bir av sırasında 26 Receb 329 (26 Nisan 941) tarihinde hançerlenerek öldürüldü⁵⁹. Beckem adamları dağılarak kimisi Ebu Abdullah el-Beridi'nin, kimisi halifenin yanına gitti. Aynı şekilde Abdullah el-Beridi de Bağdad'a gitmiş bulunuyordu. Diğer taraftan Deylemler Gültekin'i, Türkler de Tekinek et-Türki'yi kendilerine lider edindiler. Bundan dolayı Halife'den sürekli mal ve para sızdırmaya çalışan el-Beridi burada barınamaz oldu. Türkler ve Deylemler'in sıkıştırmalarıyla Bağdat'taki ondört günlük ikametinden sonra burayı terketmek zorunda kaldı.

Abdullah el-Beridi Bağdad'dan ayrılınca Gürtekin ed-Deylemi Bağdad'ın bütün işlerine el koyarak el-Muttaki Lillah'ın huzuruna vardı. Halife 3 Şevval 329 (1 Temmuz 941) günü Gürtekin'e Emirü'l-ümeralık görevini vererek ona hil'at giydirdi. Bedr el-Harşeni'yi de Hacib tayin etti⁶⁰. Diğer taraftan el-Muttaki Ali b. İsa ve kardeşi Abdurrahman'ı çağırıp Abdurrahman'dan derhal devlet işlerini bütünüyle ele alıp yürütmesini istedi ve vezirik payesi ve-

57 es-Sûli, eserinde (187) el-Muttaki Lillah lakabını bizzat kendisinin yazdığı birçok lakaptan biri olduğunu kaydeder. Ayrıca bk. İbn Miskeveyh, II, 2; İbnü'l-Esir, VIII, 368; *Sılatu't-Taberi*, s. 324; İbn Tağribirdi, *en-Nucâm*, III, 271.

58 es-Sûli, s. 191; *Sılatu't-Taberi*, 324; Ayrıca bk. Defremery, *a.g.m.*, s. 153.

59 İbnü'l-Esir, VIII, 371; İbn Kesir, XI, 200; İbn Tağribirdi, *en-Nucâm*, III, 272; bu konuda geniş bilgiyi «Emiru'l-ümeralar» ile ilgili çalışmamızda ele alacağız. Ayrıca bk. Hakkı Dursun Yıldız, Beckem, DİA, V, 287.

60 İbnü'l-Esir, VIII, 375. İbn Tağribirdi (III, 271-272) Bedr el-Harşeni'nin ilk defa «Hâcibu'l-Huccâb» (Hâcibler hâcibi) ünvanıyla anıldığını ifade eder.

rilmeksizin bütün işleri ona bıraktı. Nihayet bir kaç gün sonra 5 Şevval 329 (3 Temmuz 941) günü Emirü'l-ümerâ Gürtekin ed-Deylemî Tekinek et-Türki'yi tutuklatıp onu boğdurdu ve Bağdad yönetimini tek başına ele geçirdi. Ertesi gün, 6 şevval cuma günü halk bir araya gelip toplanmış, Deylemilerin yapmış olduğu zulümleri dile getirerek evlerine kapanmışlardı. Onların bu davranışlarına hiç kimse karşı çıkmadı. Hatta halk o gün cuma hutbesinin okunmasına engel oldu. Deylemiler ile halk arasında çarpışmalar meydana geldi ve her iki taraftan da bir hayli adam öldürüldü.

Muhammed İbn Raik'in Tekrar Bağdad'a geri gelmesi ve yeniden Emirü'l-umera olması

Beckem'in öldürülmesinden sonra ona bağlı Türkler Musul'a gittiler. Ancak İbn Hamdan'dan beklediklerini göremeyince Şam'a, İbn Raik'in yanına vardılar. Bu Türkler arasında ileri gelen kumandanlardan Tüzün, Hachac, Nüştegin ve Saygun gibileri yer almakta idi. Bunlar İbn Raik'in yanına vardıklarında tekrar Irak'a dönmesi konusunda onu teşvik edip ümitlendirmişlerdi. Tam bu sıralarda el-Muttaki'den İbn Raik'e gelen mektuplarda halife onu Bağdad'a davet ediyordu. Bunun üzerine İbn Raik 20 Ramazan 329 (18 Haziran 941) günü Şam'dan hareketle Bağdad'a doğru yola çıktı. Şam'dan ayrılırken yerine vekil olarak Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ali b. Mukatil'i bıraktı. İbn Raik Musul'a vardığında Nasirüddeve b. Hamdan ona yol vermiş ve aralarında meydana gelen mektuplaşmalar neticesinde barış yapma hususunda anlaşmışlardı. Nasirüddeve b. Hamdan bu anlaşma akabinde İbn Raik'e yüz bin dinarlık bir meblağ gönderdi. İbn Raik Bağdad'a doğru yoluna devam ederken bu sıralarda Gürtekin ed-Deylemî Vezir el-Karâriti'yi tutuklatıp Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım el-Kerhî'yi zilkade (Temmuz-Ağustos) ayında vezarete getirdi. El-Karâriti kırk üç gün müddetle vezirlik görevini yürütmüş bulunuyordu.

İbn Raik'in Bağdad'a doğru harekete geçtiğini haber alan Ebû Abdullah el-Beridî, kardeşlerini Vâsıt'a gönderdi. Onlar da şehre girip Deylemileri buradan çıkarıp attılar ve hutbeyi İbn Raik

adına okuttular. Diğer taraftan İbn Raik'in gelmesi üzerine Gürtekin ed-Deylemi Bağdad'dan çıkıp Ukbarâ'ya gitti. Nihayet İbn Raik Gürtekin ile karşılaştı ve aralarında günlerce süren çarpışmalar meydana geldi.

İbn Râik 19 Zilhicce 329 (14 Eylül 941) Ukbara'dan ordusunun bir kısmı ile birlikte hareket ederek sabahleyin Bağdad'a vardı. 21 Zilhicce (16 Eylül)'de bütün ordusuyla birlikte batı tarafından şehre girerek en-Necmi'de karargâh kurdu. Ertesi gün olunca halifenin huzuruna çıktı. Halife onu karşılayıp birlikte Dicle nehrinde seyre çıktılar. O günün öğle vaktinden hemen sonra Gürtekin de bütün askerleriyle şehrin doğu tarafından geldi. İbn Raik'in adamlarıyla alay edip şöyle diyorlardı: «Şu Şam'dan gelen kervan nerede konakladı acaba?» Gürtekin ve adamları da Bağdad'ın doğu tarafında karargâh kurdular. Bu arada Gürtekin ile Şurta reisi olan Lü'lü arasında çarpışmalar oldu. Sonra Gürtekin deve ağlının bulunduğu ve bir zamanlar «Dâru'l-fil» diye bilinen yerde konakladı.

Gürtekin Bağdad'a gelince Ebu Bekr Muhammed İbn Raik buranın yönetimini ele geçirmekten ümidini kesti ve hemen adamlarına toparlanarak Şam'a geri dönmek üzere hazırlanmalarını emretti. İbn Raik'in adamları ağırlık ve eşyalarını toplarken o da bu arada adamlarını küçük bir çatışmaya sokmayı düşündü ve hareketinden bir müddet önce askerlerine bir canlılık getirmek istedi. Bunun için askerlerinden bir gruba kayıklara binerek Dicle'yi aşip karşıya geçmelerini, Gürtekin ed-Deylemî'nin kuvvetlerini arkadan kuşatmalarını emretti, kendisi de yanında bulunan bazı adamlarıyla birlikte 20 civarında kayığa binerek nehrin karşı tarafına geçtiler. Nehri aşip karşıya geçtikten sonra buldukları yerden Deylemilere⁶¹ ok atmaya başladılar. Deylemileri arkadan kuşatan İbn Raik'in diğer adamları da yakın bir noktaya gelerek oradan bağırmağa, halk da İbn Raik'in adamların katılıp büyük bir kalabalık oluşturarak gürültü yapmaya başladı. Halkın katılmasını sağlayan Sahibü's-şurta Lü'lü idi. Ol halka «Halife sizin için Deyle-

61 İbnü'l-Esir (VIII, 376) Gürtekin'in Deylemi olduğunu kaydetmesine rağmen burada İbn Raik'in kuşattağı kimselerden söz ederken «Türkler» diye söz eder. Buna karşılık İbn Miskeveyh ise bunların Deylemi olduklarını belirtir (II, 21-2).

milerin kanını akıtmayı mübah kıldı» diye seslenince halk bütün gücüyle Gürtekin ve askerlerine saldırdı⁶².

Bu arada halk tarafından çıkarılan sesleri işiten Gürtekin arkadan İbn Raik'in askerleri tarafından kuşatıldığını zannederek adamlarıyla birlikte süratle kaçıp gizlendi. Bu durumu gören halk Gürtekin'in askerlerini taş yağmuruna tuttu.

Gürtekin eş-Şemmasiyye kapısından 20 Zilhicce 329 (15 Eylül 941) günü halkın direnişini yara yara Dâru'l-Hilâfe'ye kadar sokuldu. Oraya gelinceye dek Halife'nin desteğini koruduğunu zannediyordu. Ama oraya vardığında bütün kapıların yüzüne kapandığını görünce duraklayıp kaldı. Üstelik ok yağmuruna tutuldu. Artık geriye dönmek zorunda kalan Gürtekin ulaşılması kolay olmayan Kasr-ı İsa'ya gidip oraya sığındı⁶³.

Ebu Bekr es-Sûlî, bu olaylar sırasında halk ve son derece cahilce davranan İbn Raik'in adamlarının başta Deylemlilerin olmak üzere genel halk kitlesine ait birçok yeri insafsızca yağmaladıklarını hatta kendi evinin bile bu arada basılıp birçok eşyasının alındığını kaydeder⁶⁴.

Gürtekin'in kaçmasından sonra İbn Râik'in durumu bir hayli düzeldi. Deylemlilerden kendisine sığınan ve emân dileyen dört yüz kadar adamı yakalatıp son ferdine kadar hepsini öldürdü. Onlardan tek bir adam kurtulabilmişti. O da ölümler arasında gizlenip kaldığı için kimse onu görmemiş ve ölü numarası yapmıştı. Öldürülen bu Deylemliler çuvallara doldurularak Dicle nehrine atıldı, bu adam da nehirden yüzerek kurtulmuş ve bu olaydan uzun bir müddet sonraya kadar yaşamıştı. Bu arada Deylemlilerin ileri gelen kumandanlarından on kadar kişi de esir alınıp öldürüldü. Bundan sonra Halife el-Muttaki Lillah, İbn Râik'e hil'at giydirdi ve onu 26 Zilhicce 329 (21 Eylül 941) salı günü emirü'l-ümera makamına tayin etti. Yine bu arada vezir Ebû Ca'fer el-Kerhî de elli üç⁶⁵ gün-

62 es-Sûlî, 207; İbnü'l-Esir, VIII, 375; *Sılatu't-Taberi*, s. 329.

63 es-Sûlî, bu olayları kaydederken şöyle der: Bütün bu olup bitenleri, Gürtekin'in kaçışı ve halkın onu ok yağmuruna tutmalarını bizzat kendi gözlerimle Kasr-ı İsa yakınındaki evimin penceresinden görüyordum (s. 207).

64 es-Sûlî, 211.

65 İbn Miskeveyh, II, 22. Buna karşılık İbnü'l-Esir, el-Kerhî'nin otuz günlük diğer bir nüshasında da elli üç günlük görev yaptığını kaydeder (VIII, 377).

lün vezaretten sonra evinde oturmaya mecbur edildi. O da gidip evine kapandı. Diğer taraftan Ebu Abdullah Ahmed el-Kûfi devletin bütün işlerine el koymuş ve her şeyi kendisi yönetmeye başladı. Nihayet İbn Râik de Gürtekin'i tutuklatıp Munis'in evi diye meşhur olan kendi evinde başka bir görüşe Dâru'l-hilâfe'ye hapsedtirdi⁶⁶.

Bu tutuklamadan sonra Vâsıt ve çevresinden Gürtekin'in yakın akrabaları ve bazı Deylemler Bağdad'a geldiler. Gürtekin'in bir kız kardeşi İbn Raik'e gelerek ondan eman diledi ve kardeşi ile hapiste görüşmek istedi. İbn Raik bu imkanı kadına sağladı. Aynı zamanda Gürtekin'in mallarına el koymak istendi. Fakat gerçekten o elindekilerin tümünü hep adamlarına dağıttığı için hiçbir mala sahip değildi⁶⁷.

Yeniden emiru'l-umeralğa gelen Ebu Bekr Muhammed İbn Râik, el-Beridi'nin iltizamından dolayı merkeze göndermesi gereken malı göndermemesinden endişeye kapılarak ona bir hayli kızdığı için adamlarına bir miktar para dağıtarak gönüllerini kazandıktan sonra 10 Muharrem 330 (5 Ekim 941)⁶⁸ Salı günü⁶⁹ Vâsıt'a doğru harekete geçti. İbn Râik'in Vâsıt'a hareket etmesi üzerine el-Beridiogulları Basra'ya kaçtılar. Ebû Abdullah el-Kûfi de onlarla İbn Râik'in arasını bulmaya çalışıp bu yılın iltizamına karşılık yüz doksant⁷⁰ bin dinar ve her yıl için de altı yüz bin dinar ödemelerini şart koşarak onları anlaştırdı.

el-Beridi ile İbn Râik arasında bu şekilde anlaşma sağlanmasından sonra İbn Râik Bağdad'a döndü. Bu arada 2 Rebiyülahir 330 (25 Aralık 941) günü ordu birlikleri aralarında Tüzün, Nuş-

66 es-Sûlî, s. 207-209; İbn Miskeveyh, II, 21-22; İbnü'l-Esir, VIII, 376. İbn Tağribirdi Gürtekin'i kendi evinde hapsedtiğini kaydeder (*en-Nücum*, III, 273).

67 es-Sûlî, 213.

68 İbn Miskeveyh, II, 25; İbnü'l-Esir, VIII, 379; *Sılatu't-Taberi*, 331. Buna karşılık olayların bizzat içinde yaşayan Ebu Bekr es-Sûlî, İbn Râik'in 11 Muharrem'de Vâsıt'a hareket ettiğini kayd eder, (213-214).

69 Salı günü olduğunu İbn Miskeveyh kaydeder (II, 23).

70 es-Sûlî buna dair bir rakam vermemektedir. Buna karşılık İbn Miskeveyh yüz doksant yerine yüz yetmiş bin dinar diye kaydeder (II, 23). Halbuki genelde bu yılların olaylarını İbn Miskeveyh'ten aktaran İbnü'l-Esir yüz doksant diye ayrı bir rakam kaydeder (VIII, 379).

tekin ve diğer kumandanlarla birlikte İbn Râik'a karşı isyan ettiler ve Rebiyülahir ayının son on gününde⁷¹, yani 942 Ocak ortalarından sonra Vâsıt'a Ebû Abdullah el-Beridi'nin yanına gittiler. Bunlar yanına varınca el-Beridi onlarla güç kazandı. Bunun üzerine İbn Râik el-Beridi'yi idare etme ve onunla arayı bozmama gereğini duydu. İbn Râik hemen ardından Rebiülahir ortalarında Ebû Abdullah el-Beridi'ye mektup yazarak onu vezirliğe tayin etti ve hil'atler yolladı. el-Beridi de vezaret makamını kendi adına yürütmek üzere Ebû Abdullah b. Şirzad'ı görevlendirdi. Fakat bu arada el-Beridi'nin Bağdad'a hareket etmek üzere olduğu haberi merkeze ulaşmıştı. Bunu haber alan İbn Râik hemen el-Beridi'yi vezaretten azlederek Ebû İshak el-Karariti'yi vezirliğe geri getirdi. Halife, oğlu Ebu Mansur, Emiru'l-umera ve vezir hep birlikte el-Beridilere karşı çarpışmak üzere şehrin sokaklarına döküldüler. Ayak takımından bir çok kimse bıçaklarıyla bunlara katıldı. Cuma günü de bunların isteği ve emri üzerine Bağdad'ın her iki yakasındaki mescitlerin minberlerinde el-Beridi oğullarına lanetler okundu⁷². el-Beridi'nin vekil tayin ettiği İbn Ca'fer İbn Şirzad da evine kapanıp gizlendi.

el-Beridi'nin Bağdad Hakimiyeti

Ebû Abdullah el-Beridi kardeşi Ebû'l-Hüseyn'i Türk ve Deylemilerden oluşan bir ordu ile Bağdad'a gönderdi. Onun gelmesi üzerine İbn Râik Dâru'l-hilâfe'ye kapanıp orada korunmak maksadıyla surlarını tamir ettirdi. Dicle nehri üzerine mancınıklar ve diğer savaş aletlerini yerleştirerek halkı galeyana getirip halktan bir kısmına da silah dağıttı. Bunun üzerine halk Bağdad'da isyan etmiş, bir çok yeri ateşe verip bir hayli yeri de yağmalayarak gece gündüz bu karışıklıkları sürdürmüşlerdi.

Bu olaylar üzerine el-Muttaki Lillah ve Emirü'l-umera İbn Raik, Cemaziyelahir ayı ortalarında (942 Şubat sonları) Deyali

71 İbnü'l-Esir, VIII, 379. Buna karşılık İbn Miskeveyh Tüzün ve diğer Türk kumandanların 5 Rabiülahir 330 (28 Aralık 941) pazar günü «el-Beridi'nin yanına gitmek üzere Vâsıt'a hareket ettiklerini kaydeder (II, 23). İbn Tağrıbirdi (III, 274) ise gün ve ay belirtmeksizin sadece 330 yılını kaydeder.

72 İbnü'l-Esir, VIII, 379; İbn Tağrıbirdi, *en-Nücüm*, III, 274.

nehrine doğru çıktılar. Ebû'l-Hüseyn el-Beridi'nin Bağdad'a ulaştığı sırada Lü'lü', en-Necmi sahilinde, Bedr el-Harşeni de el-Musalla'da bulunuyordu. Ebu'l-Hüseyn onlarla burada karşı karşıya geldi. Gerek nehirde ve gerekse karada her iki taraf karşılıklı olarak şiddetli çarpışmalara başladılar. Bağdad halkı Dicle nehrinin her iki sahilinde yer almış, hem karada hem de nehir içinde el-Beridi'nin askerleriyle çarpışıp duruyorlardı. Gece gündüz süren bu çarpışmalarda el-Beridi ve Deylemiler halka ağır kayıplar verdirdiler. Halktan çok kimse sulara boğulup gitti. Bağdat halkı yenilip geri çekilince el-Beridi ve adamları nehir yoluyla 20 Cemaziyelahir 330 (13 Mart 942) günü Daru'l-İlâfe'ye girerek burayı tamamen istila ettiler. el-Muttaki Lillah ve oğlu Emir Mansur yirmi süvari ile birlikte kaçmak zorunda kaldılar. İbn Râik ve Lü'lü askerleriyle birlikte onlara yetiştiler ve hep beraber Musul taraflarına doğru yola koyuldular. İkinci vezareti kırk bir gün⁷³ sürmüş olan vezir el-Karariti de el-Beridi'lerin Bağdad'ı istila etmesi üzerine kaçıp gizlendi. İbn Râik'in de bu son emiru'l-ümeralıği altı ay sürmüştü. el-Beridi'nin adamları Dâru'l-hilâfe'de buldukları herkesi kılıçtan geçirdiler. Burayı yağmaladıkları gibi halifenin ailelerine ait evleri de yağmalamışlardı.

Bu işgal sırasında Bağdad'da yağmalar gece gündüz sürüp gidiyordu. Gürtekin tutuklu bulunduğu hapishaneden çıkarılmış, Ebu'l-Hüseyn el-Beridi tarafından ömrünün son günlerinde Bağdad'dan Vâsıt'a, Ebû Abdullah el-Beridi'ye gönderildi. Ayrıca İbn Sencelâ ve Ali İbn Yakup burada tutuklu iken serbest bırakılmışlar, fakat eski halife el-Kahir görüldüğü yerde tutuklu bırakıldı. Ebu'l-Hüseyn el-Beridi ve adamları bu yağma ve saldırılara rağmen el-Kahir Bilah'a dokunmadılar. Ebu'l-Hüseyn el-Beridi, Ebu Davud el-Evâni'yi Halife'ye göndererek olanlardan dolayı özür dileyip ona hizmet etmek emrine girmekten başka hiçbir maksadının olmadığını bu elçisi aracılığıyla bildirdi. Ama Halife ona alıncı etmeden Samarra'ya gitti. Ebu'l-Hüseyn, İbn Râik'in ikamet etmekte olduğu Mu'nis'in köşküne yerleşti. Şehirde süren yağmalar doruğuna ulaşmıştı. Ebû'l-Hüseyn el-Beridi Tüzün'ü Bağdad'ın doğu kesimi, Nuştekin'i de batı kesimi emniyet amirliklerine ta-

73 İbn Miskeveyh, II, 25. Buna karşı İbnü'l-Esir, el-Karariti'nin bu vezaretinin kırk gün sürdüğünü kaydeder (VIII, 380).

vin etti. Bu tayinlerden sonra halk kısmen de olsa emniyet ve sükuna kavuştu. Buna rağmen Deylemler her tarafta büyük yağmalamalar yapıyorlardı. Ebu'l-Hüseyin el-Beridi'nin hacibi es-Sukkeri atına binerek şehirde dolaşarak halkı teskin etmeye çalıştı ve Cuma günü minberlerden kimin elinde silah görülürse öldürüleceği ilân edildi. Ayrıca Ebû'l-Hüseyin el-Beridi Tüzün ve benzeri kumandanlardan rehineler aldı, ayrıca onların hanımlarını ve çocuklarını alıp kardeşi Ebû Abdullah el-Beridi'ye Vâsıt'a gönderdi⁷⁴. el-Beridi Bağdad'ı istilâ edince adamları ve askerleri şehri yağmalamaya, kasıp kavurmaya başladılar, halkın elindeki atları, davarları ve arkasından ev eşyalarına varıncaya kadar her şeylerini aldılar, evleri basarak halkını dışarı atıp içinde ne var ne yok hepsini yağmaladılar. Halk perişan bir duruma düştü. Ağır vergiler getirildi, buğday, arpa ve diğer hububat cinslerinin her bir Irak ölçüğü (kürr)⁷⁵ için beş dinar vergi koyuldu. Artık bundan dolayı fiyatlar bir hayli yükseldi. Bir Irak ölçüğü (kürr) buğday üç yüz yirmi altı dinara ve iki rıtıl kalitesiz ve kepekli ekmek de hilesiz iki emiri kırata ulaştı. Bağdat'taki Zimmiler de fesat ve fitne çıkarmaya başladılar, güçlü olan zayıfı rahatça ezebiliyordu. Bu günlerde Kûfe'den beş yüz Irak ölçüsü miktarında buğday ve arpa geldi. Ebu'l-Hüseyin el-Beridi bu gelen zahirenin Kûfe âmili tarafından gönderildiğini iddia ederek hepsine el koydu.

Bu sıkıntılar yetmiyormuş gibi halk arasında da bir çok çarpışma meydana gelmekteydi. el-Beridi'nin yanında bir grup Karmatî bulunuyordu. Bu Karmatî'lerle Türkler arasında çarpışmalar meydana geldi. Karmatiler mağlup olup şehri terketmek zorunda kaldılar. Ayrıca Deylemlerle Bağdad halkı arasında da çarpışmalar devam ediyordu. Bu çarpışmalar şehirden dışarı taşarak Tabik nehri üzerinde bulunan yeni köprüye kadar ulaştı.

Şaban ayının sonlarına doğru (Mayıs ortaları) halk büyük felaketlere düşer oldu. Gece gündüz durmadan evleri basılıyor ve yağmalanıyordu. Ayrıca şehirdeki görevliler ellerinde tuttıkları arazilerden gelen gelirlerin çok daha fazlası kendilerinden isten

74 İbn Tağribirdi, III, 274, 275.

75 Bir kürr, altı merkep yükü ağırlığında bir Irak ağırlık birimi.

diği için kaçıp gizlenmek zorunda kaldılar. Halk darmadağın oldu ve şehri terketmeye başladı. Halk halifenin yakın akrabalarıyla birlikte Bağdad'ın dışına çıkarak buradaki tarlalardan biçtikleri buğday ve arpa saplarıyla birlikte gizlice alıp evlerine getiriyorlardı. Nihayet Irak halkı büyük sıkıntılara uğradı. Benzeri görülmemiş felaket ve zulümlerle karşı karşıya kaldılar⁷⁶.

İbnü'l-Esir bu olayları anlatırken büyük bir ızdırıp duyarak şöyle der :

«Bu olayları kaydetmemizin sebebi, yeryüzünde fitne, fesat çıkarıp zulüm yapanların bu zulümlerinin tarih boyunca kıyamete kadar asla unutulamayacağını göstermek içindir. Tarihte yapılan bu zulümleri gören çağdaş zalimler Allah rızası için ve O'ndan korkarak yaptıkları zulümlerden vazgeçmeseler bile, belki bu zulümlerinin zamanla tarihte kaydedileceğini görür de bundan vazgeçerler»⁷⁷.

Bu zor günleri atlatmak üzere çareler arayan halife el-Muttaki Lillah Hamdanoğullarından Nasirüddeve'ye mektup yazarak ondan yardım istedi. Nasirüddeve derhal kardeşi Seyfüddeve ile birlikte Halife yardım etmek üzere bir ordu gönderdi. Seyfüddeve Tekrit'e ulaştığında el-Muttaki ve Emiru'l-umera İbn Raik Bağdad'ı terketmişlerdi. Dolayısıyla Seyfüddeve'nin yardımı zamanında ulaşamayınca bir fayda sağlamadı. Seyfüddeve Halife'ye büyük saygı göstererek her türlü ihtiyaçlarını karşıladı ve hep beraber Musul'a doğru yola koyuldular. Musul'a vardıklarında Nasirüddeve onlara gerekli yardımı yaptığı ve rahat bir ortam hazırladığı halde İbn Raik ile aralarındaki çekişme ve rekabetten dolayı ona güvenemediği için Dicle nehrinin diğer yakasına geçip Malasaya'da ikamete başladı. Aralarında elçilerin gidip gelmesinden sonra birbirlerine karşı güven ortamı ortaya çıktı. Aralarında anlaşılardan sonra birbirlerine güvendiklerinin bir işareti olarak Nasirüddeve Dicle'nin doğu yakasına geçti. Halife'nin oğlu Ebu Mansur ile Muhammed İbn Raik birlikte Nasirüddeve'nin yanına vararak onu saygıyla selamladılar. Nasirüddeve de onlara

76 es-Sülli, 225 vd.; İbn Miskevayh, II, 25-26; İbnü'l-Esir, VIII, 381; İbn Tağribirdi, III, 275.

77 İbnü'l-Esir, VIII, 382.

çok büyük iltifatlarda bulundu, hatta Ebu Mansur'un önüne bir çok dinar ve dirhemler dökerek ona çok miktarda para verdi. İbn Raik ve Halife'nin oğlu bir müddet sonra kalkıp gitmek istediklerinde Ebu Mansur atına binmiş, İbn Raik de binmek üzere iken Nasirüddeve İbn Hamdan onu kolundan tutarak şöyle demişti : «yapmamız gerekenlerle ilgili olarak konuşmak üzere bugün yanımızda kalman gerekir». İbn Raik ise : «Bugün mümkün değil yanımızda Halifenin oğlu vardır, onunla birlikte babasının yanına dönmemiz gerekir, başka bir gün gelir konuşuruz» demesine rağmen Nasirüddeve kalması için çok ısrar etti. Ama buna karşı da İbn Raik kalmamak ve gitmek için bir hayli direndi. İbn Raik atına binmek isterken Nasirüddeve yakasını tuttu, birden çekince atı şahlandı ve İbn Raik atından yere düştü. O anda bunu fırsat bilen Nasirüddeve adamlarına işaret ederek İbn Raik'i öldürmelerini söyledi. Onlar da hemen İbn Raik'e saldırarak anında öldürüp cesedini Dicle nehrine attılar⁷⁸.

Nasirüddeve İbn Hamdan yaptığı meşru göstermek için Halife'ye gönderdiği mektupla İbn Raik'in kendisine bir suikast düzenlemek istediğini sezmesi üzerine ona karşı böyle davranmak zorunda kaldığını yazdı. Halife el-Muttaki de Nasirüddeve'yi tasdik ederek ona güvendiğine dair bir cevap yazıp bir hayli iltifat etti⁷⁹.

Ebu Bekr Muhammed İbn Raik 21 Receb 330 (12 Nisan 942) Pazartesi günü öldürüldü⁸⁰. Öldürüldüğü haberi 26 Receb (17 Nisan) günü Bağdad'a ulaştı⁸¹.

78 İbn Miskeveyh, II, 27-28; İbnü'l-Esir, VIII, 382-383; *Sılatu't-Taberi*, s. 332-333; İbn Tağribirdi, III, 275; Zirikli, *el-A'lâm*, aynı yer, ; EI, III, 902.

79 İbn Miskeveyh, II, 28; *Sılatu't-Taberi*, 333.

80 İbnü'l-Esir, VIII, 383.

81 Es-Süli, 226; Ayrıca bk. EI, III, 902.